

AZ 1850. ÉVI SZENTMIHÁLYI PARASZT- FELKELÉS

Szentmihály,¹ Szabolcs vármegye délnyugati részén elterülő „Mezőség”-en fekszik. A honfoglaló magyarság az itt talált őslakossággal együtt már a XI. században kialakítja az állandó települést. A XIII. században már egyházas helyként említik. Az 1556. évi pápai tizedjegyzék adatai pedig azt igazolják, hogy Szentmihály nagyság szerint az ősi Szabolcs vármegye hetedik községe. A XVI. század vége felé a törökök kalandozásainak és zaklatásainak a következtében meggyérül a lakossága. Ezért akkori földesura, Lónyay Zsigmond egy a Gergely deák vezetése alatt itt települni akaró hajdúcsapatnak ad engedélyt a letelepedésre. Az 1623. jún. 23-án Vásárosnaményban kiadott levelében biztosítja részükre a hajdú kiváltságokat. Az 1624. évtől a község Erdélyhez tartozott. Az erdélyi fejedelemség is törvénnyel biztosította a község hajdú kiváltságait. Az 1635. évi 68. törvénycikkkel a soproni országgyűlés pedig megvonja a községtől a hajdú kiváltságokat. Ez azonban hatálytalan volt az Erdélyhez való tartozás miatt egészen a törökvilág megszűntéig.

A törökök kiűzése után a hajdú kiváltsággal már nem élhetett a lakosság. Akkori földesura, Csáky István gróf a lakosság elszegényedése miatt éveken át nem terhelte a lakosságot, később pedig taxát fizettetett és nem vett igénybe jobbágyi szolgáltatásokat. Ez volt a helyzet a későbbi idők földesurai alatt is. Igazolja ezt az 1772. évi „Investigatio ad novem puncta urbarialia” 1. 2. és 3. kérdéseire beírt válasz is, amely így hangzik: „...ember emlékezetit meghaladó időktől fogvást soha Robbotát nem szolgáltak, hanem minden beneficiumokat itten valóságos párban rekesztett Contractusok szerint a lakosok készpénzül fizették.” Így volt 1809-ig, illetőleg 1811-ig. Közben a földesúr meghalt. Több részbirtokos örököstől megvásárolta a község az örökölt birtokrészét. A teljes birtokra egyesek túlkövetelése miatt nem tudtak megállapodásra jutni. Így a megváltás nem sikerült. Nem tudtak szerződést kötni az úrbéri szolgáltatások megváltására sem. Így a birtok felére vonatkozóan 1809-től, a másokra pedig 1811-től kezdődően természetben kellett adni a szolgáltatásokat, tehát a robotot, kappant, csirkét, fonást és kilencedet stb.

Rövidítések:

OL = Országos Levéltár.

G = Geringer iratok.

Ht. = Helytartótanácsi irattár.

Sörös: Sztm. t. = Sörös: Szentmihály története.

¹ Szentmihály az 1941. évtől kezdődően a vele összeépült szomszédos Búddel egyesítetten: Búdszentmihály. Az 1952. évtől pedig Tiszavasvári az egyesített község neve.

A jobbágytelkek szaporítása

Meg kell említenem azt, hogy 1787-ig a községben 110 6/8 jobbágytelek volt. Sőrés János szerint: „A . . . 110 és 6/8 telek (bőven lévén kiadva) 1787-ben egy Mauska nevű mérnök által felmértetett s a lakosság szaporodását tekintve 200 telkre pótoltatott ki, de e 89 telek pedig allodiális lett, mely később oly sok kellemetlenségnek lett szülő oka.”² A jobbágytelkek előbbeni „bőven” való kiadását erősíti meg a korabeli Virág András paraszti feljegyzése is így: „a 110 6/8 telek magában foglalta a 200 telek földet.”³ Az 1824. évben az országgyűlés határozatával elrendelt jobbágytelkek összeírására megjelent a kiküldött királyi biztos. Ezt előző napon az alispán és egy szolgabíró esküdt kijött a megyétől Nagykállóból. Gyűlést rendeltek, melyen a földesúr is jelen volt. „Másnap hitletétel mellett a jelenlévő királyi biztosnak 111 telket vallanak be. A 200 telek meghagyatván a lakosság birtokában: a rovatos íven elkészítettéven azon megjegyzéssel, hogy 111 úrbariális, 89 pedig contractuális leend”. „Így a 89 telek felett meghúzatik a vészharang.”⁴ Ehhez idézem Virág András paraszti feljegyzését: „Mert a Gróf azt mondta az előljáróságnak, hogy ha mind a 200 telket be valják nem bírják ki fizetni az adóját egy ember találkozott Szabó Pál István a ki bevallotta a 200 telket de ere azt felelte az előljáróság, hogy részeg ember.”⁵

Az 1809-től, illetve 1811-től kezdődő jobbágysorsot nehezen viselte a község lakossága. Míg azelőtt jó volt a viszony a földesúr és a lakosság között, a jobbágysorba kényszerült parasztság mindjobban elidegenedett a földesúrtól. Az elidegenedést fokozták az uraság mindenkori gazdatisztjei is, akik sok esetben törvénytelenül jártak el, erőszakoskodtak és hatalmaskodtak. Megtehették, mert az uraság nem lakott a községben s nem maga gazdálkodott. A panaszok sem juthattak el hozzá.

Közben 1834-ben a 89 allodiális, contractuális telekből 13, nemesek által használt, visszakerült a majorsági földekhez s használóik azok helyett a jobbágyok által használt földből kaptak telkeket. Így a vitás telkek száma 76-ra csökkent. Ezt a 76 telket 107 zsellér és 22 nemes használta és viselte azok terheit, úgy mint az úrbéresek.

1837. július 3-án a község megindítja az ún. úrbéri rendbeszedő pert, mivel kezdettől fogva a 89 telek használói is ugyanúgy fizették az adót, mint a 111 telek művelői. Az ügy intézése késik. Még 1840-ben sincs döntés. 1841 május havában vármegyei deputáció száll ki, de a vita elintézése nem sikerül. A község 1845-ben ismét felújítja az úrbéri rendbeszedő pert a megyén, honnan a kérelmet a helytartótanácshoz terjesztik fel. A helytartótanács döntése a grófnak ad igazat s így marad minden a régiben. Az 1847. évben az úrbéri rendbeszedő pert a helytartótanács visszaküldi a községhez módosítás végett s egyben elkötelezik a községet ügyvéd fogadására. A per azonban ismét a földesúr javára dőlt el.

Az 1848. évi IX. törvénycikk hozta meg a jobbágyságnak az úrbéri terhektől való megszabadulást. Kimondta, hogy „. . . az úrbér és azt pótló szerződések alapján addig gyakorlatban volt szolgálatok (robot) dézsma és pénzbeli fizetések e törvény kihirdetésétől fogva örökösen megszüntetettek.”

² Sőrés: Sztm. t. 25. lap.

³ Virág András egykorú feljegyzései birtokban vannak.

⁴ Sőrés: Sztm. t. 62. l.

⁵ Virág András egykorú feljegyzése.

A 76 allodiális telket bíró és úrbérbe nem iktatott lakosok követelték a földesúrtól is a föld kiosztását és megtagadták kötelezettségeik teljesítését.

Az 1848. év július 1-én a lakosok nevében Gombás Miklós főbíró és még hat társa a lakosság nevében a következő kérelmet intézi az igazságügy-miniszterhez:

„Tisztelt Igazságügyminiszter Úr!

Bizalommal és alázatossággal járulunk igazságszolgáltatási székéhez kérvén sérelmünk orvosoltatását s országgyűlésileg tárgyaltatását, melyet eképpen terjesztünk elő:

Először. Alólírtaknak szabolcsmegyei helységünkben 200 telek úrbérisége van Szentmihályon. Ezen számból 89 telket gróf Dessewffy Emil uraság contractuális földnek tart. Ez iránt mi pörlekedtünk, s a bécsi kabineton is megnyertük, csak az uraság részéről kimaradt térkép ki nem mutatása tekintetéből utasítottatott vissza az urasághoz felvilágosítás végett. A fentnevezett 89 telek közül jelenleg is használunk 75 telket, 14 telket pedig az uraság bír. Erre nézve kérjük mély alázattal igazságügyi Miniszter Urat, hogy ezen 14 telek illetőségünket a tisztelt urasággal visszaadatni s nekünk igazságot szolgáltatni méltóztasson.

Másodszor. Legelőnkre nézve is elkülönözést és a földek minél előbbi tagosítását kérjük, s réti legelőnkéből is az uraság kirekesztett bennünket úriszéke által, abba magunkat szinte visszahelyezni kérjük.

Harmadszor. A szőlődézsma és regálék megszüntetését is kérjük előmozdítani, s mindezekre teljes pártfogásába ajánlottak, teljes tisztelettel vagyunk Szentmihályon július elsőjén 1848. szíves polgártársai a lakosság nevében Gombás Miklós főbíró, H. Pethe Gábor törvénybíró, Vajda Miklós polgár, H. Pethe András polgár, Róka Gy. János polgár, Balog Gábor polgár, Nácsa Imre polgár.”⁶

Az allodiális telkek körüli huzavona

A szabadságharc leverése után a főszolgabíró 1850. április 8-án hivatalosan tudatja a lakossággal, hogy „az úrbéres gazdák és 50 zsellérek, kik az 1773. évi urbárium rovatos ívére bejegyeztettek a szolgálatoktól felmentettek.”

Ez feléleszti az allodiális telkeket használókban az elkeseredést. Igazságuk védelme érdekében a kerületi főispánhoz fordulnak kérvényükkel, de az a kérelmet elutasítja s a kérelem hátlapjára írja: „A legfelsőbb rendelkezés teljesítésére utasítatnak” . . . Ennek sem lévén sikere, ápr. 30-án Kállay Ubul főszolgabíró kiszáll és az intézkedéseket megújítja. Ez sem hozott eredményt s így a nyugtalanság továbbra is megmaradt.

Május 7-én új főispáni rendelet érkezett a községbe. A rendeletet a dorogi járás főnöke, Farkas István főszolgabíró személyesen hozta ki, és személyesen kihirdette. Ezután az érdekeltek egy részénél hajlandóság mutatkozik az urasággal való megegyezésre. Szakmánymunkát és pénzbeli megváltást emlegetnek. Május 9-én és 11-én mintegy huszan érdeklődnek a megegyezés feltételeiről és annak lehetőségéről. Az érdeklődők jóakaratóiak. Kérülni akarnak a békétlenkedést. Érdeklődnek annak ellenére, hogy már ezt megelőzően

⁶ OL. G. 22001. 1851. (1438. G. P. No. 1.)

ismeretlen egyének a községben röpcédulákat szórnak el éjjel, amelyben felgyújtással fenyegetik meg az uraságot, valamint a megegyezésre hajlandó vagy az urasági követeléseket teljesítő lakosokat is. A fenyegetést be is váltják, mert május 11-én éjjel ismeretlen tettesek felgyújtják az uraság sertés-ólat, amelyben 35 sertés ég meg.

Május 12-én az uraság részéről közlik a megegyezés feltételeit különböző variációkban. A zsellérek napszámváltsága fejében napi 25 váltókracjárt elfogadnának. Ugyanakkor az érdekeltek közül huszonöten írásban bejelentik, hogy a tartozásaikat természetben kívánják rendezni. Az uradalom vezetősége próbát tesz és május 19-én munkára rendeli ezeket. Munkára alig jelennek meg egy páran az aláírók közül. Ezt a tényt az uraság bejelenti a megye vezetőségének. Az érdekelt lakosok magatartása annyira merevvé válik, hogy sem az uraság rendelkezéseit, sem az előljárási intézkedéseit nem veszik figyelembe.

A lakosság magatartását látva, május vége felé törvényszéket és katonaságot rendelnek Szentmihályra. A Hartman ezred 100 gyalogosából állott a katonai karhatalom. Parancsnoka Müller főhadnagy volt. Kötelességükre teszik, hogy a községben fegyverek és a volt 48-as honvédek rejtegetőit is puhatolják ki. Kíméletlenül járjanak el az engedetlenségre bujtogatók ellen. Fenyítsenek minden ellenállót. A lakosság azonban engedelmesnek mutatkozott. Így a törvényszéknek nem volt oka szigort alkalmazni. Elkezdik az érdekeltek a fennálló tartozásaikat rendezni és a megegyezés is lehetővé válik az allódiális telket használók és Dessewffy Emil gróf földesúr között. A törvényszék elvonul. Csak Pozner Antal törvényszéki elnök, Farkas István főszolgabíró, valamint Nagy Imre nánási járásbíró marad vissza, akiket az érdekeltek kérnek fel arra, hogy köztük és az uraság között közvetítsenek. Hosszabb alkudozások után elkészülnek az írásos egyességek. Ezt „tömegesen és minden kényszerítés nélkül írják alá az érdekeltek.” Kézi napszám váltságra tolazkodva íratják fel magokat az illetők . . . Serényen kezdik kötelességeiket teljesíteni . . . A kézi napszámok megváltása nagy sikerrel folyik.”⁸ Június 7-én elkészül a zsellérekkel kötendő szerződés is, amit az érdekelt zsellérek még aznap aláírnak.

A június 1-én megkötött egyezés a következő:

„Alább írt Szent Mihályi Urbérbe nem igtatott Lakosok Kik a Magos uradalom majorsági földjeit öszvesen hetven hat az az 76 egész telkeket használunk miután mi az 1848-ik és 1849-ik években a törvény, felső rendeletek, és igazság szerint az 1848-ik és előtt divatozó tartozásainkat ezen két években is teljesíteni tartoztunk volna, de eddiglen egészen elmulasztottuk, ennek következtében magunk könnyítése tekintetéből az itten működött tettes törvényszék Nagyságos Elnöké Póznér Antal és igazgatási Fő Szolgabíró Te(kinte)ttés Farkas István Urak közbevetett közbenjárások hozzájárulván a M(é)l(tósá)gos Uradalomhoz folyamodtunk, s Ő M(éltósá)ga Gróf Dessewffy József Ur örökösitől a következő kedvezményeket nyertük és hálás köszönettel fogadjuk.

1-ör Az 1848^{ik} évről hátra lévő tartozásainkat Ő Nagyságok a viszontagságos időkre tekintve egészen elengedték.

⁷ Mint a 6. jegyzet.

⁸ OL. G. 22001. 1851. 1438. G. P.

2-or A mi az 1849-dik évet illeti erre nézve megnyugodtak Eő Nagyságok benne, hogy ezen évről a következőket teljesítsük. a) A folyó évi nyáron minden egész telek után kiállítandó négy gyalog kazalrakót és a jövő télen négy szeke-res napszámot egész erővel széna hordásnál teljesítsünk és ezen munkákat becsülettel és serényen, mikor rendeltetik végezzük. b) Beadunk az urasági magtárba folyó évi Szent Mihály napkor egy egész telek után négy köből rozst és négy köből árpát egészséges jó életet. c) Befizetünk folyó hó 15.^{dikéig} háza-inktól házbér fejébe egy pengő forintot minden háztól az Uradalmi pénztárba. d) Beadunk Szent Mihály napkor fojó évben uradalmi magtárba minden egész telektől két jó zsákot.

Miket ha nem teljesítenénk a felvállalt időben és módszerént a felebbi tartozások értékének kétszeres mennyisége valóságos foglalással rajtunk Te(kinte)ttes Szolgabíró ur által s rendelése folytán rögtön megvétethessék.

Kelt Szent Mihályon 1°-Junius 1850.

Gr. Desseffy Emil

Előttünk: Pózner Antal mint ezen egyesség eszközlésére mind két részről megkért Törvényszéki Elnök.

Farkas István Nánási Járás Közigazgatási Főszolgabírója.⁹

Itt megjegyzem még, hogy Virág András paraszti feljegyzése szerint „szuronyos fegyverrel kényszerítették őket a szerződés aláírására. 2 hét alatt egyenként hajtotta a katonaság őket.

Június 3-án a község bírása a megyefőnökségtől kérte a katonaság visszahívását. Ez még június folyamán meg is történt. Ez megnyugtatólag hatott a lakosságra és az egyességet aláíró allodiálisták minden tekintetben eleget tettek vállalt kötelezettségeiknek. Ez volt a helyzet egészen július közepéig. Ekkorra már újra hanyatlani kezdett az érdekeltek kötelezettségteljesítése. Mind több lett a munkából elmaradó. Ezt látva gróf Desseffy Emil földesúr az előljároság útján felszólítja az érdekelte lakosokat vállalt kötelezettségeik teljesítésére. Ugyanezt teszi Farkas István főszolgabíró is és újra Szentmihályra küldi Nagy Imre nánási járásbíró. A több irányból jött megintés pillanatnyilag használt ugyan, de később ismét lábrakapott a hanyagság. Augusztus 1-én a határidőre pénzt nem fizetnek. A hatóságok ismét megintik az érdekelte lakosságot. Itt az intésnek némi eredménye van ugyan, de nem általános. A megyei főnökség ismét Farkas István főszolgabíró. Ő szeptember és október hónapokban többször kint van. Igyekszik hatni a lakosságra, de semmi sikere nincs a fáradozásának. Szeptemberben a Szent Mihály napjára vállalt fizetési kötelezettségüknek sem tesznek eleget az egyességet aláírt érdekelte lakosok és nem teljesítik megszabott szolgáltatásaikat. Emiatt az uradalom ismét panaszt tesz a hatóságoknál. Az uradalom tisztsége a templom előtt háromszor szólítja fel az adósokat köteleességük teljesítésére, de semmi eredménye nincs a felhívásnak. Ezért október 13-án panaszt tesz a mulasztók ellen. Október 19-én Farkas főszolgabíró utasítja a gazdatisztséget, hogy a fizetési kötelezettségüknek eleget nem tevőktől peres úton hajtsák be követeléseiket. A tisztség elkészíti a keresetlevelet. El is küldik a járásbíróshoz. November elsején érkezik oda. Mivel azon a napon

⁹ OL. G. 22001. (1438. G. P. 1438. No. 6.)

már életbelépett a bélyegtörvény, a bíróság azzal küldi a keresetet vissza, hogy a keresetet az új szabályokhoz alkalmazkodva terjesszék elő. Farkas járási főbíró november elején kiszáll a községbe. Újra meg újra inti az érdekelt lakosokat kötelességeik teljesítésére. Figyelmezteti őket arra, hogy a perlekedés új rendje következtében rendkívül nagy költségek és terhek szakadhatnak rájuk. Fáradozásainak némi sikere van ugyan, de nem sok.

Az 1850 év nov. 14-én Farkas István a nánási járás „főbírája” írja „Sz. Mihályi Bíró Batári János Ó kigyelmének:”

„... Ön tehát Tanácsával együtt tartsa szoros és kérlelhetetlen kötelességének a nevezett Csendbiztos Urnak minden eljárásaiban segédkezet nyújtani s vele együtt minden erő megfeszítéssel oda munkálódni, hogy a lakosok valahára a rend kötelesség, és engedelmesség ösvényére visszatérjenek; mert ha az ő oda menetelének sem lesz kívánt sikere, akkor Katonaság megy az excentióra, ez pedig siralmas állapot lesz... a dolog komoly, közel vagyunk az út végéhez, erélyes eljárást kívánok.” (Hátlapján: „Jött Nov. 20.-án este 6 órakor 1850-ben.”)

Farkas járási főbíró ezután — hogy az engedetlenség okait kipuhatolja — november 20-a körül Fodor Gábor járási csendbiztost azzal a feladattal küldi ki Szentmihályra, hogy a parasztokat szólítsa fel tartozásaik kiegyenlítésére. Kötelezze őket arra, hogy 10 nap múlva igazolják előtte azt, hogy miképpen teljesítették kötelességeiket.

Itt szükségesnek tartom idézni Farkas István főszolgabíró 1850. nov. 14-i levelének lényegesebb részeit. Ebben a levélben a lefolytatandó eljárásra ad utasításokat Fodor Gábor csendbiztosnak: „... több házakat... maga is személyesen bejár, s komolyan, de azért nem ingerlő modorban, reájok, parancsol nevenben, hogy tartozásaikat róvják le...”

„Meddig maradjon ön, ... én azt hiszem, ... egy két napra ismételi vissza menés fejébe ön onnan haza is jöhet, s talán csak a csendkatonákat is ott hagyhatja, ha t.i. jónak látja, kikre nézve megkívánom, hogy állandóul józanok legyenek, s a lakosokkal hivatalos komolysággal bánjanak, de ne gorbáskodjanak, se ne cimboráljanak, vagy korhelykedjenek velek, mert ennek még máskép is rossz következése lehetne, miről osztán önnek kellene felelnie.”

„Ezen leveletem ön megmutathatja a Grófnak magának, midőn oda érend, de Sz. Mihályon másnak senkinek. Jó tapintatú eljárásától sokat várok, s a jelentést annak idejében bevárom.

Farkas István ...”

A csendbiztos ezen kiküldetés értelmében jár el és írásbeli rendelést intéz személyenként minden illetőkhöz, mely járásbírói rendelkezésen kívül egyebet nem tartalmaz. Az ezen cédulákat széthordó csendkatonák már ekkor fenyegető nyilatkozatokat hallanak, noha maga az eljáró járásbíró úr által pör útjára utasított és így csak ennek folytán helyt foglaló executióról azokban természet szerint szó sem lehetett.”¹¹ A kitűzött 10 napi határidő alatt az allodiális földeket használók közül mintegy hatvanhároman, a zsellérek közül is mintegy ugyanennyi számmal megfelelnek tartozásaiknak és még sokkal többen munkabeli tartozásaikat serényen teljesítik.

Dessewffy Emil gróf nov. 13-án kelt levelében a járási főbíróhoz küldött levelében mellékel egy „Modalitás — Javalat”-ot. Ebben szinte szóról-szóra leírja a csendbiztos teendőit így: „... írattnak egy Paléta ... és az volna rajta

hogy Főszolgabírói parancsolatból 10 nap alatt pénz és életbeli tartozását tellyesítse – a munkára külön Paléta bizonyos napra. Elmúlván a 10 nap kijönne a pandurhadnagy előhívatná individuáliter (egyenként) az embereket, . . . hogy kimutathassák mit tettek és akik nem tették, bejelentené mint engedetleneket . . . itt volna a Hadnagy a pandurokkal, felhozatná maga elibe az illetőt, reá ijesztené bent, kissé bezáratná, vagy megzalogolná . . .”¹⁰

Szinte szóról szóra így tett Fodor csendbiztos!

Már itt szükségesnek tartom adni Farkas Istvánnak a nánási járás főbírájának Eckstein császári biztoshoz a felkelés kivizsgálása során 1850. dec. 30-án adott igazoló jelentését.

Arra a kérdésre történt-e decemberi események előtt bírói elmarasztalás a szentmihályi lakosokkal szemben, s hogy miért küldte ki a csendbiztost foglálás végett, – Farkas többi között a következőket válaszolja.

„A megyefőnökség szept. 7-én elrendelte neki, hogy a megyei csendbiztosokkal és pandurokkal haladéktalanul Szentmihályra menvén s az engedetlenség fő tényezőit kinyomozván, ezeket a nagykállói börtönbe kísértessem, a lakosokat pedig tartozásaiknak kellőleg leendő teljesítésére rábírní igyekezzem, s kerületi főispán úr önagysága nevében adjam tudtokra, hogyha a már egy ízben kiküldve volt törvényszék ítélete és az általok ennek folytán tett ígéret s a földes urasággal kötött szerződés ellenére tovább is engedetlenkednek, hozzájok újból katonaság fog kiküldetni . . .”

Ezután többször kiment Szentmihályra., . . . mindenkori kirándulásaimat legalább annyi siker koronázta, hogy a Grófnak legsürgetősebb munkái bevégeztettem . . . de egyéb hivatalos dolgaim közepette mindenkor huzamosabb ideig s folytonosan nem lehetvén Szentmihályon, innen hazamentem. De kijelentvén Gróf úrnak, hogy ezentúl a hanyagokat fogja kereset alá, s marasztaltassa el bíróilag, de a Gróf úr mint mondá, a lakosok az újabb per költségeitől való kimélése s így humanitás tekintetéből – ekkoron meg azt kívánta tőlem, hogy . . . küldjem ki Fodor Gábor csendbiztost . . . így történt a Gróf úr ismételt sürgetéseire s mondhatnám zaklatásaira, sőt saját kezűleg írt tervezésére a nevezett csendbiztosnak Szentmihályra lett kiküldetése, de nem foglalás végett, hanem csak hogy mintegy Damocles kardjaképpen függjön az illető lakosok felett. Ezen kiküldetésében utasításul adott nekí, hogy nem executióképpen megy Szentmihályra, hanem csak az uradalomnak segítségül ennek költségére, s ennélfogva szálljon egyenesen a Gróf úr kastélyába . . .”¹¹

A fentebb leírottakból láthatjuk, hogy Fodor csendbiztos úgy járt el, ahogy azt a földesúr leírta az idézett levelében. A földesúr levelében leírottakhoz igazodott cselekedeteivel. Így járt el november 30-án is, amikor a 10 nap letelte után felhívást intézett a község előljáróságához írásban, azért, hogy tetessék közhírré, hogy december 2. napjára az érdekelt 1. tizedbeliek, harmadikán a második tizedbeliek, 4-én a harmadik és 5-én a negyedik tizedbeliek, a helységházán a nem teljesítők előtte kötelesek megjelenni. „A meg nem jelenendők . . . kemény büntetést várhatnak magukra!” Azok kik eleget tettek kötelességöknek a M(é)l(tósá)gos Uraság illető tisztjének írásbeli bizonyásával igazolhatják csak magokat . . .”¹²

¹⁰ Magyar nyelvű eredeti tisztázata OL. G. 1851. 22001. (1438. G. P. No. 7.)

¹¹ OL. G. 1851. 22001. (1438. G. P. No. 6) magyar nyelvű másolatából.

¹² OL. G. 1851. 22001. (1438. G. P. No. 6) magyar nyelvű másolatából.

A felkelés kirobbanása és eseményei

Az előljáráóság közhírré tette a Fodor csendbiztos felhívását. December elsején a vasárnapi templomozás után a templom előtt is kihirdette a templomból kijövő sokaságnak Egri Bálint községi hites, a csendbiztos felhívását. Ugyanakkor az uraság járandóságainak a kifizetésére is felhívta a lakosságot, éppúgy mint a szerződésben vállalt természetbeni munkák letudására.

A már előbb is állandóvá vált izgatottság még jobban fokozódott az utóbbi napokban történtek és hallottak következtében. Mindenhol és mindenkor latolgatják a várható eshetőségeket. Egyes helyeken így pl. a Gál Sándor malmában is összedugják a fejüket. Az előzetesen készülődők, szervezkedők vezetői Erdei János, Búsi Mihály, Gál János és V. Pethe Gábor. Forró fejüek élesztik a tüzet és ellenállást szerveznek az ott összegyűvőkkel együtt. Ez az oka annak is, hogy december 2-án a községháza előtt már sok ember verődik össze. Várják Fodor Gábor csendbiztos érkezését, mert akkorra odaidézte az első tizedbeli adósokat. Fodor meg is érkezik, amint mondták az öregek – lóháton és lovas pandúrokkal. A tömeg kint vár a téren. A községháza kapuja be van zárva. Fodor bekiabál az udvarra és követeli a kapu kinyitását. Kibálására a tömegből valaki odakiált neki: „Ki vagy te, hé?” Fodor odanéz és válaszol: „Én Fodor Gábor csendbiztos vagyok! Hát az úr kicsoda?” Egy bundás ember felel így: „Én Badics Gábor „halfarkas” vagyok!” (Ugyanis rétvjáró (pákász) zsellér volt.) Fodor megint odaszól: „Jó, hogy tudom! No, majd leverem rólad a félinget.” Badics erre lecsúsztatja a jobb válláról a bundát, és visszaszól így: „Nem hinném!” A bunda lecsúsztatása után látni lehetett, hogy a jobb kezében lábhoz eresztett botot tart. Közben a kapu is kinyílt. Fodor és pandurjai bementek az udvarra és lórol szálltak s a csendbiztos bement az épületbe. Későbbben egy pandúr jött ki és szólt: „Az első tizedbeliek bejöhetnek!” Egy-két ember mozdul. Hétfőn egész nap csak igen kevesen jelennek meg az első tizedbeli adósok közül. A várakozók is eloszlanak. Ez a nap szinte eseménytelen.¹³ Naplement után már nem volt olyan csendes a falu. Sokfelé forrott az emberek vére. Így a Gál Sándor malmában is. Erre mutatnak a másnapi, december 3-i események.

December 3-án reggel senki sem megy az idézett II. tizedbeli adósok közül a községházához. A lakosság is suttogta már, hogy ott a „legnyakasabbak” az emberek. Fodort felizgatja az adósok elmaradása és két pandúrjával elindul a Kisúj-utcába (Boeskay u.). Itt már botokkal, vasvillákkal stb. felfegyverzett tömeg várja őket és meg is támadja. Az egyik pandúrt megszorítják „leütik” és a Róka Jánosné udvarán tovább verik. Itt Gál István és Busi Mihály vezeti a tömeget több társával, így V. Pethe Gáborral, Csecskedi Mihállal együtt. A tömeg másik része szörnyű káromkodások közepette a menekülő Fodor csendbiztost és a másik pandúrt veszi üldözőbe. Ebben a csoportban nemes Gál István áll az üldözők élén. Körülbelül 20–25 ember üldözi a csendbiztost és pandúrját. Fodor és a pandúrja a községháza felé menekülnek az üldözők előtt. A Róka Jánosné udvarára beszorult pandúr a veréstől az ólba menekül. Erdei János, Csecskedi Mihály, Mészáros János és Molnár János tovább ütlegelik a pandúrt, majd megindulnak vele a községháza felé,

¹³ OL. G. 1851. 22001. (1438. G. P.)

¹⁴ Sándor Károly 97 éves fm. adatközlőtől.

amerre a tömeg másik fele a csendbiztost és a másik pandúrt üzte. Az üldözők között a legtüzesebb és lehangosabb nemes Gál István. Miért ne lenne? Hiszen 1826. telén is ő volt az, aki a községháza udvarán álló pellengéért kivágta, mert ahhoz „télvíz idején egy lakós nyakvassal szorítottatott, mert nem volt hajlandó az uraságnak az idő miatt hosszú fuvarba menni.”¹⁵

Az üldözött pandúrhadnagy és pandúrja elér a községházáig. Fodor a jegyző szobájába menekül, ahova követi Bittó urasági tisztartó és Gál Lukács réti pénztáros is. Az ajtót magukra zárják. Az üldözők követik őket. Azok tömege megoszlik. Egy részük a jegyző szobáját ostromolja, másik részük az előjárókat úzi szét bectelenítő, gyalázó kifakadások közben, majd pedig a kifüggesztett kormányrendeleteket tépik le Gál János és Fehér János vezetésével, szörnyű szitkozódások közepette. Lakatos Ferencné szitkozódva tüzeli a jegyző bezárt szobáját ostromlókat. Sallai Bálint, Búsi Mihály, Kolozi Ferenc betörik az ajtót azt rugdosva, majd nekifeküdve. Bittó tisztartó az ablakon menekült. A tömeg egy része üldözőbe vette. Az a szárazmalomba futott. Ott egy Jámbor nevű molnár úgy mentette meg, hogy a fejére egy vékát borított, hogy a fejét ne verjék. Egyes jobberzésűek őt és Gál Lukácsot kimentették a tömeg kezéből, majd hazakisérték kerülő úton. Fodor Gábort a jegyző szobájában a tömeg ajultán találta. Többen szurkálni kezdték. Búsi Mihály lehúzta a Fodor csizmáját. Majd botokra fektetve átvitték a mai főtéren állott „Nagykocsmá”-ba. Közben Mészáros és Kolozi Ferenc szurkálta. Az átvivők között már ott van Badics Bálint is, aki amikor önála ment foglalni, Istent, Krisztust, uraságot, csendbiztost, szörnyen káromolt. Akkor a csendbiztos letartóztatta, de a lázadástól való félelmében már kiengedte az áristomból. Gál István, Badics Gábor, Búsi Mihály és Gál János viszik be Fodort a Nagykocsmába. Itt az alélt pandúrhadnagyba Bódor Gábor és Bódor Sándor börtöltöttek, majd mások is csatlakoztak hozzájuk, az erőszakos itatásnál. Később – amint a község jegyzőkönyve mondja, – „a bősziült néptömeg közt is találkozott jobb érzelműek, a halál rémei között levőt kilopva mintegy megszöktetvén – elszabadíták.” „A rakoncátlankodók, vakmerők még itt meg nem állapodva, az éjjel kezdetén történt gyűjtogatásokkal s vad lármázásokkal tetézték a büntettöket.”¹⁶ Este 8 órakor az uraság „Kiskocsmá”-ját, majd Egri Bálint hitese takarmánykazlát és sertésólat gyűjtötték fel ismeretlen tettesek. Az urasági kiskocsmának a felgyűjtásával Kiss Mészáros András és Hamvas Gergely lázongókat gyanúsították, mert a gyűjtés körüli időben ott jártak. Utóbbiak a tűz gyűjtésével meg akarták bosszulni Egri, mert szeptember 1-én ő olvasta fel a diplom előtt a tartozások mielőbbi befizetésére vonatkozó urasági felhívást.

A szétűzött községi előjárók közül a tömeg csak Kiséry László jegyzőt túri meg a községházánál. Benne megbíznak még. A jegyző így írja le 3-án történeteket: „... A Méltóságos Földes Uraságunk a Szent Mihályi lakosoknál kint lévő szerződés szerinti úri tartozások behajtására (u. m. 1849-es 1850^k évekre) járás Bíró, Tekintetes Farkas István úr által ki rendelt csendbiztos Fodor Gábor úr több hivatalos e tárgybeli előzmények után, két csend katonával Dec. 2-án helységünkben, megjelent, 3-án az executiót megkezdvén, alighogy néhányát exequálta, – azonnal a nép felzúdult, vasvillákra botokra

¹⁵ Sörös: Sztm. t. 63. lap.

¹⁶ Sörös: Sztm. 92. lap. A község jegyzőkönyvének részlete.

került s kelt, mint ezt maga csendbiztos úr látta, s az összetömegesült nép azon hitben élve, annyi száz, s több felvilágosító beszédek után is, hogy ezen urasági, népet illető viszonyt a törvények elenyésztették, — de különösen nehezen vevé azt, hogy egyenesen a Magas Kormány rendelkezése alá eső helységi Tanács s Bíróság, e tartozások behajtására, az előbb s jelenben is felhasználtatott, olly lecsilapíthatatlan lázas ingerültségbe hozá a tömeg népet, hogy a mai executióval is felhagyott Csendbiztos Urat (:ki menekülése közben, néhány elcsukatott egyént is azonnal ki bocsáttatott:) a helység házához menekülőt tömegestől követé s a helység házában lévő irodát, hova az urasági tisztartó Bittó Miklós úr, csendbiztos úrral, Gál Lukács réti pénztárnokkal bezárva voltak, — megtámadta, annak ajtaját dorongokkal betörte, s kérlelhetetlen kérte magának, különösen a csendbiztost kiadatni; — említett pénztárnok úr órák hosszáig tartotta a zárolt ajtónál fel az előre toluló népet; de midőn már az ajtó betörve vólt, ezek, ú.m. pénztárnok és tisztartó úr, sértetlen menekültek, Csendbiztos urat pedig magokkal egy közel korcsmába elhurcolták. — Vészteljes nagy éj, alig hogy esti csillagát felhozá, mindjárt egy urasági korcsma lángba borult, — ez alig végződött, egy jó óra múltával: egy hites Tanácsnok takarmányszérűje, óla ég — s a fékezhetetlen nép kitérő lármái között, miként ha az adót fognák s fogják exequálni, örömmel, készséggel megadva magokat az executiót elfogadják, de az urasági tartozást, robotot, pénzt s az ő felfogásuk szerint, mint más környékeliek is hogy — nem teljesíteni nem fogják — eggyig bár vesszenek el!”¹⁷

December 4-én és 5-én aránylag csendes a község. Új esemény, csak az, hogy az utcákon sok helyen ismeretlen egyének, az uraság, előljárók és a zsidók ellen izgató és fenyegető leveleket szórnak szét. Egy erőszakos cselekményt jelent az, hogy 5-én az utcán Sallai Bálint megtámadja és megveri Oláh Györgyöt. Közben mindkét napon folyik a szervezkedés a Gál Sándor malmában, valamint a hangadók házaiban is, titkos összejöveteleken. Itt folynak a tárgyalások az elkövetkezendő napok tennivalóiról. Ilyen előkészületeket igazolnak a következő napok eseményei is.

Kovács Sámuel Batári János bíró jelentéséből értesül a Szentmihályon történekről. Erre dec. 6-án ír Szentmihály előljáróságához. Bátorítja az előljárókat és utasítást ad a „nép kedélye lecsillapítására és a további féktelenkedéstől való eltávolíttatására. Felszólítandók a rend és nyugalom megtartására addig is míg a felsőbb intézkedések fogyanatosítódnak”. Kovách Lajos hivatalnok ugyanazon a napon Dél-Szabolcs megye főnökének Reviczky Menyhértnek írja: „... Méltóságos Kerületi Főispán úrnak f. hó 6-ról (14801.) kelt intézvénye következtében . . . 6-án estve helybeli állomási parancsnok B. Léderer Ó Exellentiajával tartott értekezlet után kiküldendő katonaság száma — ide értve a Tiszt urakat is 159 egyénben meghatározván... innen (Debrecen) 32 egész erejű lovas előfogaton 7-én reggel útnak indultam . . .”

Reviczky, Dél-Szabolcs főnöke Kovács főszolgabírónak írja a szentmihályi felkeléssel kapcsolatban többek között a következőket, annak előbbeni jelentésére: „... nem késtem annak elfojtására a szükséges lépéseket megtenni, s e czélból holnap este titoknak Kovács Lajos úr vezetése alatt Nánásra a Cs. Katonaság megérkezendik . . . a kirendelt lovassággal — útját

¹⁷ Kiséry nótárius levele a fszbíróhoz. OL. G. 22001. (25530/g-1850.)

f. hó 8-án Sz. Mihályra veendi . . . Meghagyom főszolgabíró Úrnak, hogy a katonaság vezetését Nánáson által vévén azzal azonnal Sz. Mihály felé induljon s ott a megzavart rendet helyre állítsa.” (1438. G. B.)

December 6-án a község házában nagy tömegben gyűlést tartanak. Tárgyalják az eddig működő elöljárók és bíró leváltását. Visszaadattják a tulajdonosaiknak a már addig elfoglalt és elkobzott pálinkafőző kazánokat. Visszaadattják a tilosan pálinkát főző lakosok 90 Ft-ot kitevő büntetéspénzét. A jegyzőt kényszerítik arra, hogy adja ki a község levéltárából az urasággal június 1-én kötött szerződést. Egy csoport ugyanazon szerződést az urasági tiszttől is kiereszkolja. Bagi Nagy Bálint, Czako András, Mándi Gábor, L. Nagy Sándor, nemes Gál József, Szabó Gábor és Gál Ferenc az uraság ispánjára mennek rá és kényszerítik arra, hogy a tilosban való legeltetésekért az uraság részére beszédett hajtópénzeket visszaadja.

December 7-ével kapcsolatban meg kell említenem, azt, hogy a szentmihályi felkelésre a környék községeiben is felfigyeltek. Erre mutat az a levél, amelyet Simon Endre tiszalöki lelkipásztor írt a nánási járás főszolgabírájához. Íme a levél: „Tek. Kováts Sámuel Nánási Járas K. i. főszolgabíró Úrnak Tekintetes Fő Szolgabíró Úr!”

„Miután a Sz. Mihály kihágások s zavarok folytonosan tartanak, sőt napról napra komolyabb színekben tűnnek föl. Bíró s Tanácsa szét üzetvén, a lázas kedélyűek egészen politikai és kriminális vétségű szint öltöttek föl: senki jót nem állhat a következményekről, mert minden jobb érzésű még közembereket is annál inkább pedig a Nadrágosokat és izraelitákat meggyilkolással fenyegették, a rablás és gyűjtogatástól minden perczen lehet tartani. — Főhívom egész tisztelettel főszolgabíró urat, méltóztassék a felsőbb mind politikai mind katonai hatóságnál hova hamarébb erről jelentést tenni, és a zavarok s innen származandható vész elhárítására és meggátolására hatályos segélyt kérni. Többire egész tisztelettel vagyok — Sz. Mihályon Dec. 7. 850. Tek. Fő szolgabíró Úrnak alázatos szolgája Simon Endre mk. T. löki Lelki pásztor.”¹⁸

Kiséry László nótárius naponta juttat el Farkas főszolgabíróhoz levelet ismeretlen úton. December 7-éről így számol be az egyik jelentésében:

„December 5-én 6-n. Csend. Decz. 7.-n 1850. Nép tömeg részéről 2 elnök megjelenvén a Contractust kivették, folyamodást fogván iratni a Felsőbbséghez az iránt mert a Szerződést erőltetettnek vallja a nép.”

„A két elnököt vezető 30 főnyi botos Clubb egy pont alatt, pár 100 számra emelkedett. ! Lón zsibongás — e közben ki léptem közükbe meg tudandó mi kérvényjek lehet? A nép zajongá: A szerződések kiunt lévén ügyükön segíteni kell! Azért a gondolt felterjesztendő folyamodás Báro Geringer Ó Exceljához azonnal általam meg iratott ily tartalmilag:”

„1850^k Június 1^{ső}jén Mélgos Desewffy I nagyságok részéről Gf Desewffy Emil Ngával egy szerződés köttetett a néppel, — mely szerződés szerint a népek egy része füst pénz, robot váltság vagy robottal az évre tartoznék, s a majorsági földeknek keresztelt telkektől az azt bírók szinte ez évre bizonyos termény neműeket adni kötelesek.”

„Méltóságos th. Országos Főbiztos Úr Exc.-Úr!”

„Azon szerződést bár egyen egyen kihallgattatván tudakoztassunk ki, hit alatt bé nyugvásunkkal, béegyezésünkkel történt-é meg s köttetett meg?”

¹⁸ A löki pap levele Farkas főszbíróhoz OL. G. 22001.

Miért is azt törvényesnek igazságosnak el nem ismerhettünk. Még nevek is voltak aláírva olyanok, melyeket mi sohasem írtunk alá és még is mindnyájunkkal lakos társainkat Csendbiztos által a törvény exequáltatott. Jóllehet mi ellene álltunk és a Csendbiztost az executiótól nem csak tartóztattuk, de az eltávolodásra erőszakoltattuk is.” „Leborulva esedezőnk imádott kegyeiért. Népünk szerencsétlen ingerültségén segíteni, a láng borult kedélyeket lecsillapítani kegyeskednék — egy Tekintetes deputatiót kinevezni ügyünkben tessék a sírók könnyeit felszáritani s inséggel küzdők baján segíteni legmagasabb feladatul legyen kitűzve. —”

„N. Méltóságod kegyei előtt pedig leborultan esedezők alázatos teljes tisztelettel vagyunk. — A Nép”. —

„Ez többször felolvastatott 2 ívnyi papiroson, több, a doboltatás által felcsábított jobb érzelműek által is aláíratott a szabad ég alatt a 3—4 száz tömeg nép láttára általam lepecsételtetett adressiroztatott. —”

Ez elvonta tehát a Népet azon napról, hogy több vadakat is elkövesse nek. — Most a kéznél levő (urasági tisztól is kivevén a contractusokat) Szerződéseket minden előterjesztésem daczára is kár örömmel a Helység háza előtt rivalgások között meg gyujtatván elégették — ennek is vége levén.”

„Ma a Bíró Batári Jánost hivatták elő, kérdőre vonandók, de megelőzvének őket, mint szeretett embereket, hogy közöttük felköszöntsék csilapult kedélyek, és tőlük bocsánatot kérve haza mehetett. De később a Bírák kihúzásával, holnap újjak beiktatásával, tűzék szerencsétlen teendőjüknek —” Ezer-szer-rekedésig tartott beszéd, szónoklatok után sikerült őket szétoszlatnom — azon kicsikart ajánlatokkal, hogy a helyben Csend és béke leend. Ez meg is történt. —”

„8-n 6 óra előtt reggel már dob szót hallék, tudakozódván Mi az? feleltül egy kis bíró adá: „el vitték a dobot”, „a helyet dobolják ki újfent” „miért?” „Még azt ők tudják. —”¹⁹

Ugyanaznapi másik tudósítás:

„Tekintetes k: i fő szbíró Úr! Tisztelt Uram!

Sz. Mihály lakosinak nagyobb része ügye mellett áll úgy mint szerződését — mi volt a Méltóságos Urasággal, mint a melly erőltetve köttetett ez iránt tegnap nap 3. vagy 4 száz egyén neve alatt elhatároztatott: kérvén terjesztésük fel B. Geringer Ó Exljához-e megtörtént — később a sokaság benyugvásával a szerződéseket mind meggyújtotta a helység háza előtt. —”

„Inkább nő a számok a nyugtalankodóknak, mint fogynék.”

„Estve azt végezek: új Tanácsot alakítandnak — ki a régebbiekkal, kik a népet el adták.”

„Verekedés nem történt.”

„K. Gál Mihály egy tanátsbeli van eddig még ki a helység házánál meg áll, vagy ül.”

„Elekre egyéniségem volt felhasználva. Vajha minő szempontból ítélandnek tevékenységem felett! —”

„Magam vagyok, ki csendet, békét kérek; mert akarni más kérdés.”

„Ma hajnalba ismét dobot üttettek; talán az új bírák be helyezettetésére? nem tudom. Adjon Isten nekem kitartó erőt”.

„Több gyújtást tárgyazó pasquilusok hányattak péntek éjjel szét, de Istennek hála, ebbeli figyelmeztetésemre a nép hajtva eddig semmi nem sikerült. —”

¹⁹ OL. G. 22001. (25530. g. 1850.)

„Míg tehetek ilyen körbe szólgállatott, — igen — de ha nem — rólla nem tehetek. —”

„Csak lecsendesíteni s elhagyni minden tekintetben — bővebb cselekvés téreire ki hívás más — igen — és biztosság — többiről ez alkalommal szívvel, mit tejjend e derék egyén? Sem ház sem Tanács, csak Jegyző a ki alázatos tisztelettel vagyok Sz.Mihály Dec. 7-én alázatos szólgája Tekintetes fő szbíró Úrnak Kiséry László mk.”²⁰

December 8.-án, vasárnap a dobszóval összecsoódultek közül még a dél-előtt folyamán Czeller Mihály, Balog János, Busi, Mihály, Simon János, Gál Ferenc, Kovács Gábor, Sós István, Agod Sándor, Makkai Gábor, Badics Jakab, G. Erdei János az uradalmi tisztartóra mennek rá és kikövetelik tőle a telkek mappáját. A helységházánál pedig nemes Gál István vezetésével az egybegyűltek az előljárók letételéről tanakodnak. Geszti András szóba hozza az urasági magtár felbontását, hogy a már beszólgáltatott terményeiket visszavehessék.

Szinte általános az Istennek, főszolgabírónak és uraságnak a szidalma-zása és becstelenítése. Lechner nevű, átútagzó császári tisztnek nem adnak elő-fogatot, hanem szidalmazzák és üldözőbe veszik Hamvas Bálint, Nácsa Ferenc, Kenyeres Bálint, Oláh György, Sándor András és Busi Mihály. Sándor András kijelentette, hogy „az Istennek sem visz németet.”

December 8-áról írták be a község jegyzőkönyvébe:

„Így december 8.-kán tetemes számba reggel a Helység közházához dobszó által meghirdettetvén a megjelenést, megjelentek. Ekkor vasárnapi leczke kiszólgáltatása után sem férhetvén még bőrükbe, melyet a jegyző úr tartott nékik, zajongtak, — a tanácsot már némelyek helyre állítani szándé-koltak, míg 12 óra felé 170 gyalog- 36 lovas cs. katonai erő, s Kovács Lajos titoknok cs. k. megbízott s kiküldött Biztos k. i. főszolgabíró L. Kovács Sámuel t. i. szolgabíró, Nagy Imre urak kíséretében a helységházánál meg-jelennek, — rendet-csendet eszközölnek, — bíróságot helyreállítanak, s ke-mény parancsokat osztva s rendelve, a jelen vóltak haza takarítottak „A katonaság megérkezésekor Horváth Gábor Kossuthot éljenzi. Példáját mások is követik. Ugyanakkor Gombás Mihály az egyik császári altisztet pofon üti.

A császári katonaság déltől késő estig fegyverben állott és szállásra csak este rendeltetett. Egy részük az iskolát foglalta el, más részük pedig a község-házánál a cseléd- és a pénztárnoki szobákba szállásolt be. Ezeken a helyeken állandó őrségek állottak.

Kivizsgálások

Még a 8.-áról 9.-ére virradó éjjel a község előljárósága által a felkelés elindít-ásában, vezetésében és a lakosság izgatásában tevékenykedő, vezetőként megnevezett lázítókat a katonaság őrizetbe vette és a vizsgálatot vezető Nagy Imre járásbíró helyettesnek átadta. Ugyanezen az éjszakán a szőlőskert-ben Egri Bálint esküdt pajtáját ismeretlen tettesek felgyújtották.

December 9.-én a kiküldött vizsgálóbizottság a katonaság közreműkö-désével megkezdte a felkelés kirobbanásának, körülményeinek a kivizsgálását.

²⁰ Mint a 19. jegyzet.

A vizsgálatot Gergely Mihály a böszörményi 1. oszt. járásbíróság ügyésze vezeti. December 11.-én jelentést küld a debreceni császári és királyi főtörvényszék főügyészenek. Jelentésében vázolja a helyzetet. A vizsgálat nehézségeit így írja le: „A vizsgálat folyik . . . Folyamatja tanúsítja, hogy a tagadhatatlan tények irányában is a vétkesek össze szállalkoztak s mindent tagadnak, hogy a tanuk a lázadók bosszújától félnek, magok az előljárók is meg vannak rettenve, s tartózkodnak hasonló ok miatt a vizsgálat előmenetelére szükséges felvilágosításokat adni.” A lázadók Kossuthot éltették, a felsőbb rendelkezéseket illy kiáltások között leszakították és az átutazó császári tisztnek az előfogatot hasonló természetű szidálnak között, s ezen tisztnek üldözőbe vétele mellett meg tagadták.”

„. . . Egyszersmind ezek kapcsán jelentem, hogy itt keresztvasak nem léteznek, tehát mielőbb kéretnék mint egy 30 személyre küldetni.”²¹

December 16.-án ugyanez az ügyész újabb jelentésében felsorolja a vizsgálat nehézségeit és a ténykedéseit:

„Dec. 15-én a Templomba mentem, hogy véletlen a lelkészt miképpen oktatja népet meghallgathassam, onnan az előljáróit Ő Felségéhez tanúsítandó tántoríthatatlan, s törhetetlen hűségök bizonyításául az erélyes föllépésre felszólítván . . .”

„Dec. 16-án 8 1/2 órakor katonai fedezet alatt a foglyok (16) elkísértettvén a népbe erélyes benyomást tett, s hiszem is hogy ha mint Vollmár parancsnok kapitány biztosan állítja, itten az általa katonai ismereten alapított 60 gyalog és egy tized lovasból, 2 főtisztből álló katonai erő továbbra is meg tartatik a nép által nem remélt esetben több katonára szükség lenne, rakonzátlanóságukat meg fogja zabolázhatni.”

„Most már a künn lévő névtelen fenyegetődzőknek kézrekerítéséről egyelőre munkálkodunk.”

„A helybeli tiszturak! Vollmár parancsnok, Jancz kapitány, Parizani és Szimics főhadnagyok és Benesek vértés lovas hadnagy (Gergely Mihály sk.”²²) Az eljárás során letartóztatott 16 foglyot a nagykállói börtönbe szállították el a katonák.

Még tart a nyomozás, amikor dec. 21.-e körül Szentmihályra érzetik Eckstein Adolf császári biztos, akit a helytartótanács küldött ki a vizsgálat irányítására. Eckstein megérkezése után nyomban átveszi a vizsgálat folytatását. A nyomozás és annak következményeként letartóztatottak száma, az eddig elvittekkel együtt 45 főre szaporodik. Eckstein felszólítja az uraság tisztségét és a község előljáróságát is, hogy a zendüléssel kapcsolatos tényállást írásban fektessék le és azt adják át neki. Ugyanígy Pethő Sámuel, Szentmihály ügyvédjét is felhívja erre hivatalosan. Pethő Sámuel dec. 30-án küldi meg a jelentést Eckstein császári biztosnak. Mellékletként küldi a helytartótanács 1846. dec. 9-i 47566. sz. Szabolcs megyéhez intézett rendeletének a másolatát is. Ez a rendelet kiegészítő vizsgálatot írt elő a majorságinak állított telkekre nézve, és a térkép csatolását, annál is inkább, mert az iratokból világosan kitetszik, hogy az úrbér behozatalakor egyedül 2/8 hiányával már létező 111 jobbágyi telkeken felül a lakosok által több felesleg úrbéri földek is

²¹ OL. G. 22001. (25526/g. – 850)

²² OL. G. 22001. (25520/g. – 850)

bíráttak, melyekre nézve már akkor a földesuraság a telkek szaporítását fenntartotta.”²³

Az urasági tisztség jelentésének csak a befejező részét idézem, mert ez jellemző a jelentést tevőkre és elfogultságukra:

„A nép hangulata még most is olyan egymás irányában is az annyira fel van bősztülve, az előjáróság tekintélye annyira csökkent a gazdálkodó tisztség állása olyannyira elszomorító, szóval a körülmények öszvége ezen már az 1848-ik időszakot megelőzőleg az akkori tisztsviselősegek csekély gondossága és erélytelensége folytán a fegyelem hiánya miatt elkapatott helységben olyan, miszerint ott az általános személy és vagyonbeli biztosság, szóval a közrend csak úgy fognak tartósan helyreállani, ha a közigazgatás és büntető igazság kiszolgáltatás közreahajtvá, sikerült a népnek az 1848.-i időszakban a helységbe két példányban járó Táncsics-féle újság olvasása által és különösen figyelmet érdemlő szellemét gyökeresen megjavítani, erélyes előjáróságot nevezni a helységbe, a bűnösöket példásan fenyítettetni s míg csak a közrend tökéletes helyreállítására nézve kellő kezességet nem nyújt a község, azt katonai fegyelem alatt tartani és azontúl is állandó katonai tartási helyé tenni, miből a lakosság azt, hogy folytonos örökődése alatt ál a közhatóságnak, — megértendi.”²⁴

Eckstein Adolf császári biztos, felettesének Geringernek a helytartó tanáchoz küldött német nyelvű jelentésében megállapítja, hogy a Szentmihályi lázadásnak nincs politikai jellege, de az a tény, hogy a katonaság nagy részét kivonták az országból és hogy ellenséges győzelmekről szóló hamis hírek voltak elterjedve, hozzájárulhatott annak kitöréséhez. — Az embereket nem sikerül vallomásra bírnia, az e vidéken szokásos vallató módszerhez, mint hüvelykszorító alkalmazása vagy a korbácsolás, viszont nem akar folyamodni. Inkább 10 000 forint büntetéspénzt róna ki a községre, mert azt reméli, hogy a gazdagabbak, akik különben sem vettek részt a kihágásokban, inkább vallanának, mintsem hogy fizessenek, de ezt felsőbb utasítás nélkül nem teheti.”

Pontosan fel akarja deríteni a szentmihályi események rugóit, mert azok a földesurak és volt jobbágyok közötti viszonyal függenek össze és a szentmihályihoz hasonló helyzet van a Tiszavidék községeinek legalább kétharmadában. Ezt a viszonyt szabályozni kell, mert a jelenlegi helyzet az állam részére is káros és veszélyes. Beleegyezését adta, hogy a gyalogság 9.-én (jan.) elhagyja a községet, de azt javasolta, hogy egy lovasszázad felváltva Szentmihályon és a szomszéd községekben (Polgár, Dob, Kenéz, Dada, Lök, Búd) táborozzék állandóan, hogy az ottani lakosságot, amely kihágásokra hajlamos és a forradalom eszméi erősen áthatották, — megfékezze.²⁵

A büntetéspénz kirovásához Geringer nem járult hozzá. — Eckstein zárójelentése január 8.-án kelt. Geringer ezt a belügyminiszterhez terjesztette fel; ő is úgy vélte, hogy a zendülés tulajdonképpen oka egyesegyedül a szentmihályiak úrbéres vagy majorsági viszonyának tisztázatlan volta. A fogalmazványon egy notabene ehhez még hozzáfűzi: és a magyar hivatalnokok eljárása, akik semmitsem tanultak és semmit sem felejtettek. A belügyminisz-

²³ OL. G. 22001. (1438. G. P. No. 1)

²⁴ OL. G. 22001. (1438. G. P. No. 6.) — 1851.

²⁵ OL. G. 22001 — 1851. (381) Német nyelvű eredeti.

ter 1851. dec. 27.-én azzal igyekezett megnyugtanni Geringert, hogy az úrbéri viszonyok szabályozásának ügye, már a végső tárgyalás folyamatába tétetett (11. 0. 23811.) Mindazonáltal az úrbéri pátens megjelenésére még ezután és több mint egy évig kellett várni.²⁶

Eckstein császári biztosnak a község előjárósága december 31.-én köszönétét fejezi ki, a rend helyreállításáért. A köszönő levélből a következőket idézem:

„A tapasztalat bebizonyította, miként a századokon át békés Szent-Mihály helysége lakosait a felsőség és a király iránt törhetetlen hűségűeket, ezt egy, a néppel fennállott urasági viszony vihette a merénnyre, s e viszony ki nem egyenlítése s kitisztázása miatt magukat az ingerültség s a kijózanodásig fékezhetetlen mámorának dobta oda, s kéri, hogy mihamarabb döntse el e viszonyt”²⁷

A felkelés elfojtása után az ebben közreműködő kiküldöttek megteszik feletteseikhez a szükséges jelentéseket. Ugyancsak sor kerül az igazoló jelentések bekérésére is a felettes hatóságok részéről olyan tisztviselőktől, akiknek ténykedése nem volt egészen határozott s ezért magatartásuk félreérthető volt. Szükségesnek tartom ezt tenni azért is, mert azokból több esetben kiderül, hogy a helyzetet tárgyilagosan elbírálok nem voltak mind elfogultak és jelentéseikben sejtetni engedik, hogy nem hibáztatható kizárólag Szentmihály népe a történekeért. Az uraság illetve annak tisztsége önzésből a jogi helyzet tisztázatlansága ellenére olyan követeléseket akart érvényesíteni, amelyeknek jogosságát a felettes szervek még nem bírálták el véglegesen, mert a rendbeszedő per még nem fejeződött be. Ilyen vélemény csendül ki Jósa Péter miniszteri biztosnak a Geringerhez írott és a felkelés elfojtásáról szóló jelentéséből is, amelyet Nagyváradról 1850. dec. 11.-én küldött a helytartótanácshoz. Ebben a jelentésben a miniszteri biztos csodálkozását fejezi ki afölött, hogy a politikai hatóság — felsőbb rendeletek ellenére — kényszereszközöket alkalmazott úrbéri ügyben, bírói ítélet nélkül.²⁸

Eckstein császári biztos Farkas Istvántól a nánási járás Főbírájától igazoló jelentést kér a szentmihályi ügyben tanúsított eljárása miatt. Farkas 1850. december 30.-án kelt jelentésében erre a kérdésre, hogy történt-e a decemberi események előtt bírói elmarasztalás a szentmihály lakosokkal szemben s hogy miért küldte ki a csendbiztost foglalás végett. Hivatkozom itt az igazoló jelentésnek erre a részére: „... kijelentvén a Gróf úrnak, hogy ezentúl a hanyagokat fogja kereset alá s marasztaltassa el bíróilag.” Ez mutatja, hogy az uraság követelését nem tartja jogosnak, mert hiányzik a jogerős bírói ítélet. A másik rész ez: „... így történt a Gróf úr ismételt sürgetéseire s mondhatnám zaklatásaira, sőt sajátkezűleg írt tervezésére a nevezett csendbiztosnak Szentmihályra lett kiküldetése, de nem foglalás végett, hanem csak hogy mintegy Damocles kardjaképpen függjön az illető lakosok felett. Ezen kiküldetésében utasításul adatott neki, hogy nem executióképpen megy Szentmihályra, hanem csak az uradalomnak segítségül, ennek költségére...” Farkas főbíró mindezekben elárulja, hogy a követelést nem tartja jogosnak, mert nincs bírói ítélet, ami végrehajtható volna s így a csendbiztos nem exequálhatott, mert a végrehajtásnak nincs törvényes alapja! A gróf „zaklatásai”-nak említése pedig elárulja azt, hogy az kellemetlen volt ugyan neki,

²⁶ U. o. 23811.

²⁷ Nagyvárad ker. főispán 1851. 2209.

²⁸ Sörös: Sztm. t. lap.

de nem tagadhatta meg a nagy „úr” kérésének a teljesítését s így küldte ki Fodor csendbiztost, de „nem executióra”, hanem csak annak színlelésére. Maga Geringer is úgy látta, vélte, hogy a zendülés tulajdonképpeni oka egyedül a szentmihályiak úrbéres vagy majorsági viszonyának tisztázatlan volta.”

Szabolcs megye főnökének véleménye is közel áll ezekhez. Erre lehet következtetni a szentmihályi zsellérek által a helytartótanácsához küldött kérelmére felírtakból. A kérvényben a földesúrral való nehézségeik elosztására” egy bizotmány kiküldetését kérték. Többek közt ezt írta a kérelemre: „... tapasztalás után vagyok arról meggyőződve, hogy a vidékbeli minden községek cselekvényeiket a szentmihályiak után irányozzák s azért igen szükséges, hogy a magas kormány a szentmihályiak ügyét igen fontosnak tekintse, s minden stádiumain keresztül megismerve, úgy rendelkezze, hogy a renndehez mint szabályhoz az egész vidék alkalmazhassa magát.”

„A község úrbéri pere megakadt, majd az fogja a vitás kérdéseket bíróilag eldönteni”...²⁹

Az 1851. januárjára befejezett vizsgálat után a bizottság és katonaság 1851. január 6.-ára elment a községből. Maga a belügyminiszter is úgy bírálhatta el a kérdést, mert 1851. dec. 27.-én kijelentette Geringernek megnyugtatót, hogy az úrbéri viszonyok szabályozásának ügye „már a végső tárgyalás folyamatába tétetett.”

M e g t o r l á s

A felkelés okainak és a felkelésben résztvevők cselekményeinek kivizsgálása során a községből 44 férfit és 1 nőt hurcoltak el a nagykállói megyei törvényszék börtönébe. Ezek az 1851. év augusztus 8.-áig az ítélet kihirdetéséig vizsgálati fogságban voltak.

A nagykállói megyei császári és királyi törvényszék aug. 8.-án a következő ítéletét hirdette ki:

„Szent-Mihályi lázongók ítélete.”

„Ausztriai Császár Ó Felsége nevében a Nagy Kállói Cs. kir. Törvényszék által alólírt napon a Sz. Mihályi lázongók bűnperébe államügyésznek mint felperesnek

Í t é l t e t e t t .

A vádiratokból be van bizonyítva, hogy a múlt 1850.-dik évi december hónap 3.-ik napján nánási csendbiztos Fodor Gábor, midőn az allodiális telkeseket és majorsági zselléreket Sz. Mihályon tartozásoknak lefizetésére melyekkel a törvény, — Ó Felsége rendelete nyomán az Uraságnak tartoztak és magok a lakosok is, azon év június 1-ő napján, az uradalomnak köteleztek, — zálogolással szorította, az úgy nevezett Kis-új Utczán egy botokkal vasvilákkal őket váró tömeg által szidalmak, káromlások és öld meg fenyegetések közt illetve, megtámadtatott, — egyik katonájával a helység házához űzetett, másik csendlegénye pedig a támadó csoportnak kezére kerülván, tete-

²⁹ Magyar nyelvű eredeti Nagyvárad ker. főisp. 1851. 2209.

mesen megveretett, utóbb pedig ezen csoport és hozzájuk csatlakozó lakosok által az is a község házához vitetvén, a község háza, mint mellyben a csendbiztos volt, támadtatott meg, — s miután ott levő helységbírája, és Előjárói káromlások és becstelenítések között szélyel szélesztetett s veretett, a kormány rendeletei a falakról levétettek és szélyel tépettek, a Csendbiztos ki a jegyző szobájában Bittó Miklós tisztartóval és Réty pénztárnokkal, Gál Lukácsal menekült, és ki ott ellene halált kívánó rivalgásokra eszméletlen a földre rogyott, az ajtónak betörésével a szobából kihozatott, csizmájától megfosztatván, a közel korcsmába botokra fektetve inkább húzatott mint vitetett, némelyek által bántalommal itt borral itattatott, végre magához térve, jobb érzelmű Dohos Bálint segítségével haza menekült; tisztartó Bitó Miklós a szobából félelmek között szabadulván, szinte inkább haza kergettetett mint eresztetett. Este 8 órakor az uraság kis korcsmája, később pedig Egri Bálint rendes és békeszerető embernek ki december 1-sején, az uraságnak befizetését rendelő parancsolatot a templom előtt olvasta fel, takarmánya és sertés óla perzseltetett fel.”

„4-ik 5-ik decemberben az urasági előljárók és zsidók ellen fenyegető iratok hintettek.”

„6-ik 7-ik decemberben a község házánál gyülekezeteket tartottak, határozgattak az előljárók megválasztásáról a letartóztatott pálinka kazánok kiadásáról a tilosan főzőktől büntetésül bevett 90 vft visszaadásáról. Az uradalommal levő 1-ső júniusban kötött szerződéseknek erővel is leendő kivételéről, — a minthogy mind ezeket fenyegetések között teljesítették is — a kazánokat a pénzt kihozták, a szerződéseket az uradalomtól, úgy a község előljáróinál lévő másik példányokat ki vevék, és kár öröm rivalgások közt megégeték. Ezen 7-ik december napján az uraság pénztárából a hajtó pénzek visszaadása is követeltetett. Másnap vagy 8-ik decemberre bár vasárnap volt ismét gyülekezetett, még pedig „Dobszó” által közhírré téve rendelték.”

Melynek beálltával többen, az uradalomtól a mappának kivételére küldettek, a gyülekezetben maradtak pedig az Előljáróknak újbóli állításán tanakodtak, sótt tovább menve az uradalmi magtárnak is felbontása s abból a beadott életeknek kivétele szóba hozatott mindezeknek azonba foganatba vétele a kormánybiztosnak katonai hatalommal, a hely színén lett megjelenésével s a még akkor is együtt tanakodók szélyel oszlatásával megghiúsított, az azonban még ekkor is meg nem akadályoztathatott, hogy este ismét Egri Bálint eskütt embernek szállójében lévő pajtája fel ne gyújtatott volna.

Ezen erőszakoskodásoknak elkövetése közt, el nem maradt Istennek, főszolgabírónak, és uraságnak szidalmazása és becstelenítése, de nem az egyeseknek, egyesek általi, így Lechner cs. kir. katonai tisztnek ki hivatalosan utazott, nem adatott előfogat, meg is szidalmaztatott. Az uraságnak cselédei ezen szavak között „te is az uraság kutyája vagy” valamint Oláh György is keményen megvertetett több zsidók bántalmakkal illetettek.”

„Ezen 6 napon keresztül folytonosan vitt lázadást nyilvános erőszakoskodást, gyújtogatást Isten káromlást, vérengzést személy és vagyon megtámadást magában foglaló féktelen merény, habár csendbiztos által tett zálogoláson is ütötte fel fejét, hogy annak az 1848-ik évi országgyűlésen kifejtett, s a forradalom alatt tág kapura kapott felső rendeletek bal magyarázatából eredt, ingyen birtokra vágyási eszme alapja, a perhez XII jegy alatt csatolt irományokból kitetsző azon körülménnyel be van bizonyítva, hogy bár a Sz.

Mihályi lakosoknak, mind a főispán folyamódásokra 2040. sz. a. hátiratilag, — mind a főszolgabíró 1739. sz. szerint mind a 2040. számban 1-ő-dik szerint önnön előljáróik, -de a kifüggesztett népoktatási rendelet is, ugyan azon 2040. számban 3-ik 4-ik szerint eléggé megmagyarázta azt, hogy a majorsági illetőségek használatától a szokott szolgálatokat s adózásokat mint soha el nem engedettekkel tellyesíteni az uraságnak tartoznak és egy kevés ideig törvény iránt engedelmesség 850-ik év június 1-én egyesség kötésével mutatkozott, mellyel nem megvető kedvességben a 2039. sz. szerint részesültek, egy néme-lyiket kivéve, hogy a nagy rész eszméjéhez álhatatosan megmaradt igazolja az, hogy még azon év május havában hogy az uraságot törvényes követelése jogától elrémítsék, — előbb írásba foglalt gyűjtás fenyegetéssel, nem sokára pedig sertés ólának az 1739. sz. szerint, melybe több sertései megégtek valóságos felgyűjtással kívántak elidegeníteni, — s rémíteni, s az egyességek után is annyira makacsok maradtak, hogy azolta egymást felváltva történt, minden tiszti intézkedéseket, sőt az főispánnak m. é. sept. havában 4038. sz. a. kelt azon tudtokra adott rendeletét is, hogy ha t. i. a. törvénynek nem engedelmeskednek, kötelességüket az uraság irányában nem tellyesítik, katonaság fog reájok küldetni makacsul megvetették.

Ezen a kitörést meg előző intézkedéseknek megvetése, valamint mutatja a bünösöknek eszméjekhez való ragaszkodásukat, a törvénnyel s felsőbb rendeletekkel álhatatos daczolásokat — úgy más részről büntettöket emeli az, hogy a más java erőszakos eltulajdonítani akarásával azt sértették meg ki-nek szárnyai alatt éltek és élnek, ki irántok az egyesség pontjai szerint is nem megvető elengedéseket tanusított, s bár magáért követelte, mégis a katonaság mellőzésébe, eltávolításába közbevetőleg dolgozott, mind pedig az is, még pedig a 3-ik 5-ik 21-ik s több adatok szerint igen kitünőleg, a kitöréshez eleve írás és személyes értekezletekkel készültek még pedig több napokkal a felállás előtt, a mindön még csak azt tudhaták az általuk beperlett I betű és vádiratok közt 14 NB alatt levő rendeletekből, hogy december 2-ikán kimutatás fog tőlük kéretni a befizetésről, és szolgálatokról, de hogy zálogolással lépett fel a csendbiztos nem tudhatták ezen az eleve kifőzött csendbiztosnak s legényei-nek fegyveres kezekkel megtámadtatásával kezdett az előljáróknak elűzésével széllyel szagatásával, fejtelenségig vezetett személy és vagyon bátorság feldulásával, ember s Isten káromítások közt gyűjtogatással folytatott, s ka-tonnai erővel levert lázadásban részvétellel vádoltak közzül, a védelemnek fi-gyelembe vételével.

1-ső vádlott *Ns. Gál Istvánra* az :/:2:/:3:/:4:/:6:/:7:/:8:/8 NB alatti tanuk 5 sz. 17:/: alatti megsértettek vallomásaikkal be van bizonyítva, hogy ő azon fellázadt tömegbe melly a csendbiztost 3 decemberben a városházához vitte, nem csak benne volt hanem annak élére állott, Istent előljárókat szidalmazott, a csendbiztosra azt kiabálta „ki kell húzni, meg kell ölni, 4 darabba kell vágni” azt ütőeszközzel megtámadta, a tiszttárnak pedig azt mondá „te is oly hunczfut vagy mint gazdád, ha az nem volnál puskád sem volna, mit mi akarunk annak még ma meg kell történnie, itt a kötél akasszatok fel ha meg nem tesszük” — ennek eleresztését ellenezte, mind a csendbiztos mind a tiszttartó ellen a népet ingerelte — Gál Lukácsnak kutya Istenét káromította azért, hogy a féktelenkedőket feltartóztatni akarta, az erőszakoskodók közt a leginkább nyughatatlankodott, — 8 -ikban előljárók ellen ismét ki kelt azok helyet másokat tenni kívánt, azt mondá mintegy parancsolólag „inkább a városházát széthányatom, mint sem illy gaz előljárók legyenek”

maga is ezen bűnösségbe részességét, részint módosítva elősmerte, — ezeknél fogva mint fő lázító az összes felkelteket, a község házára, és Csendbiztos meg támadására vezető, az egész lázadásban kitünőleg szereplő 5 évi rab-ságra.

2-ik *Bagi Nagy Bálint* a december 7-ikén tartatott gyülekezetben nem csak jelen volt, hanem az alodiális telkesek szerződésének a tisztartótól való kivételére, a fejtelenektől nem csak elfogadta, hanem abban társaival együtt el is járt — a szolgabíró előtt a bűnösöket, azokon ne hogy magának haragosokat csináljon fel nem adta, e rosszaságában a törvényszék előtt álhatatosan megmaradt, mint mind ez a 2-ik sz. a irattal igazoltatik, mint a lázadásban részt vevő, s nyilvános erőszakoskodó 1 évi, —

3-ik *V. Pethe Gáborra* szinte be van bizonyítva a 3-ik szám úgy a 10 :/:15 :/: 24 :/:10 NB 1. r. jegyek alatti vallomásokból, hogy ő Gál Sándor malmában, midőn a Csendbiztos kiveréséről eleve tanakodtak úgy a Kisujtetzán azon tömeg közt, mely a csendbiztos megtámadásával a lázadást megkezdette, fegyveresen nem csak jelen volt, hanem a kezekbe kerített csendlegényt Róka Jánosné udvarán ütötte, a község házához többekkel felvitte, valamint a 6-ik 7-ik decemberben tartott gyülekezetben is résztvett az Előljárókat becstele-nítette, mint lázadást előkészítő, kezdő, résztvevő s vérengző 3 évi —

4-ik *Badics Ferenczre* a 17 :/: és 10. NB alatt a bizonyítványokkal be van igazolva, hogy a midőn Badics Bálint házánál, a zálogolást a csendbiztos tenni kívánta annak ellent állott és az Isten Krisztust szidalmazta, mint tehát hivatalos működést gátoló és Istent káromló 3/4 évi, —

5-ik *M. Erdei János* a bűnösöknek egyike, ki az 5 :/:4 :/:24 :/:3.29. sz. g. r. t. és y betű alatti vádiratok szerint a lázítást írással, értekezéssel elő készí-tette a megtámadók egyik fegyveres társa a megvert Csendlegénynek kisérője a Városházánál erőszakoskodó, 7 ben ismét a gyülekezetben részt vett, mint lázító arra izgató és vérengző 3 1/2 évre, —

6-ik *Csákó Andrásra* felderült a 6-ik, 35-dik, 36 dik számok a kik NB alatt az, hogy 7 ik 8 ik decemberben ő volt az, ki a zavaros időt használva többeket a hajtó pénznek vissza követelésére azon szavak között, hogy ha az „Ispán ki nem adja, azért a fülét is megfoghatják” nógatott, — mint hogy Mándi Gáborral, Nagy Sándorral, Gál Józseffel, Szabó Gáborral az Ispán házára ment, és a hajtó pénznek visszaadását követelte, két egymás után való napon, mint erőszakoskodó és másokat is arra nógató 2 1/2 évig, —

7-ik *Csecskedi Mihályra* be van bizonyítva a 7 ik 21 ik sz. 12 :/:24 :/:10 NB g. r. betűk alatt, hogy ő a támadási előkészületben, de az öléssel fenyegető támadók között nemcsak jelen volt bottal, hanem ottan Molnár András, a csendbiztos működése mellé rendelt szekeres lovát is megütötte, a Városházánál a zavargók közt volt, mint lázító s lázításra ingerlő, és verekedő 3 évre —

8-ik vádlott *Mészáros Jánosra* nézve az, hogy ő az istállóba szorított csendkatonát, megverni az istállóban kívánta, a csendbiztost szurkálta, mi-kor az uraság illetősége befizetését dobolták, azon fenyegető szavakkal élt volna, „hogy majd adok én párnát” egyes tanúk vallomásaival igazolva nem lévén, e vád alól felmentetik — amennyiben azonban a 8. sz. a világos, hogy a lázadást arra használta, hogy a tőlle elvett zálogot magának kiadatta mint erőszakoskodó 1/2 évi —

9-ik *Kis Mészáros Andrásra* az a vád, hogy ő is a támadók közt lett volna, a vagy a nézésen kívül a lázadásban részt vett volna be nem bizonyítottván, a vád alól felmentetik és szabadon eresztetik. —

10-ik *Badics Bálint* ellenében az $17/10$ és 10 NB alatti adatokból tisztán áll, hogy a midőn tőlle a Csendbiztos foglalni akart ellent állott, nemcsak, sőt Istent, Krisztust, Uraságot és Csendbiztost szidalmazta és káromította, miért akkor a csendbiztos által letartóztatott, a kitört lázadás kezdetén félelemből kieresztetett, mennyiben e'szerint kellő büntetését nem vette, mint hivatalos működésnek ellent álló s Istent káromló $3/4$ évi —

11-ik *Dombrádi Istvánra* az a vád, hogy ő 7 ik decemberben vagy is szombaton a lázongó gyülekezetben nem csak jelen volt, hanem hogy attól azt a megbízást, hogy a tiszttartótól az allodiális telkesek szerződését vegye ki, többekkel együtt elfogatta, azon szerződésnek egyik elvivője, s a gyülekezetbe hozója volt, hol az Czeller Mihálynak adatott által, a 11 ik számmal igazolva lévén mint erőszakoskodó és lázongó 1 évi —

12-ik *Molnár János* a 12 ik sz. a maga is elismeri, de a 9 ik sz. alatt Kis Mészáros András is bevalja, hogy véle együtt intetett meg a bíró által arra, hogy a város háza előtt lévő lázasztók közzül mennyen haza, és nem engedelmeskedve ott maradt, és azt, hogy a lázadást kezdő tömegben az kis új utczában jelen volt, mely a 24 ik szám alatt is igazoltatik, mint lázadást kezdő és az előjáróknak nem engedelmeskedő $1/2$ évi —

13-ik *E Gombás Mihály* ellen az a vád, hogy ő is a lázadást használva Kató Bálinttal elment volna. H. Pethe Gábor házára egy tehén árának visszakövetelésére, és hogy míg a többiek bent voltak, ő a kapun őrt állott, e vádból sem az hogy a bent lévő követekkel ment volna oda, sem pedig az, hogy őrképpen állott volna a kapuban, igazolva nem lévén, alóla felmentetik, mind az által azért, mivel a 13 ik sz. szerint meg nem rettenve attól, hogy épen a felkelésnek fegyverrel is leendő leverésére ment be Sz. Mihályra a katonaság, egy altisztet minden ok nélkül arculvágni merész volt, mint verekedő $1/2$ évi —

14-ik *Bodor vagy Siláp Sándor*

15-ik *Bodor Gábor* közkereset alatt levőkre a 14. 15. 39. 40 sz. alatti adatokból az világosodván ki hogy Bodor Sándor azokat, kik az urasággal kötött egyességnél fogva és szolgálattal tartoztak, a szolgálat teljesítésétől gyújtás fenyegetésével elidegeníteni törekedett és azon korcsmában hol a megveretett csendbiztos elaléltan feküdt, a csendbiztos ellen kitörő lárma szavakkal bemenvén annak bántalmazára $17/10$ szerint is Bodor Gábor fejét felfogta, Sándor pedig szájába annyi bort töltött, hogy a nyakán is lefolyt, mint lázító és erőszakos bántalmazók Bódor Sándor $1 1/2$ évi, Bódor Gábor pedig 1 évi rabságra ítéltetnek. A kis korcsma felgyújtása vádja alól elegendő próbák hijánya miatt felmentvén.

16-ik *Balog János*

17-ik *Soós István*

18-ik *Agód Sándor*

19-ik *Makkai Gábor* vádlottakra a 17. 18. 19. 20 sz. a kétségen kívül lévén az, hogy ők is a lázadásban nem csak az által vettek részt, hogy a 8 ik decemberi vagy is Vasárnapi féktelen gyülekezetben jelen voltak hanem különösen azzal, hogy ezen féktelenkedők megbízásokat elfogadva öten Bagdi Jakabbal, a tiszttartóra reá menni és tőlle a mappa kiadását követelni bátorzkodtak, mint erőszakoskodók 1 évi —

20-ik *Badics Jakab* ellenében a 27. 29. 30 tanulmányokból a 21 dik önvalomásból a vádnak az a része hogy t. i. a csendbiztos előkészületek tételét tudta, kitetszik abból hogy ezen szavakat egynehány napokkal a lázadás előtt

mondotta, hogy „nem jó hír va Sz. Mihályon, mert egynehányan fel vannak fegyverkezve, a 2 ik tizedben a füstpénzért, robotért zálogolni nem hagynak, ha 200 ulahnus jönne is” – sőt december 8-án vagy is vasárnap midőn a katonaság bejött a 18:/:19:/: és 6 NB szerint a harang félre verését kívánta; ennek megtételére az harangozót felszólította nemcsak, hanem még a katonaság ellent állására a lakosokat ezen szavakkal „kapára villára” felhívta. Ezen napon ezt megelőzőleg a féktelen gyülekezetben lévén, onnét többet magával, a tisztartóhoz, a mappák elvitele végett bottal ellátva ki ment, melly tettei a lázadásbani nagy részvétet kimutatván mint fellázatt, s erre ösztönző, erőszakoskodó, lázító 3 1/2 évre ítéltetett.

21-ik *Ifjabb Czeller Mihály* 22 számú vallomásában elősmeri, hogy azok között, kik 3 ikban a városházánál fejetlenkedtek, nem csak jelen volt, hanem Balogh Gábort H. Pethe Gábort haza utasította, pénteken Gál Sándornál tanácskozáson volt többekkel együtt, honnet Nácsa Sándorral ment el a C. szerint inneni elmenetele után azon öléssel fenyegető írást, mellyben a gyalogok szerződése kiadása követeltetett ő megírván, azon írással többeket a tisztartóhoz kiküldött, a beküldöttek a szerződést kivévén, ezután a 3 NB 21. NB. 27:/: szerint a helységnél lévő párját is, a H. hadnagytól és jegyzőtől Nácsa Sándorral kivévén Büsinek által adta, ki azt megégette, és a folya- modást a Cs. kir. helytartóhoz megíratta, 8 ikban nem csak a féktelen gyüle- kezetben jelen volt, hanem többeket a mappa elvitelért ön maga által írt írással kiküldött, előtte való nap Kovács Gábort is az allodiális telkek felett kötött szerződés kivételért menőkkel kiküldötte a végett, hogy a tisztartó- tól azon nyugtát vegye ki, mely a gyalogosok contractusa kiadásával, a tisztar- tónak kiadatott mellyre Kovács Gábor a nyugtatót ki is vette, melly egymást felváltó tettek, a vádlottra azt tüntetvén ki, hogy ő is egy volt a legfőbb lázítók, és lázítást vezetőik között, mint ilyen 6 évi rabságra kárhoztatik.

22-ik *Hamvas Gergely* vádlott ellen sem az hogy ő a Csendbiztost a korcs- mában bántalmakkal illette volna, sem a gyújtás vádja bebizonyítva nem lévén, valamint az sem, hogy az uraság dolgára menőket gyújtással fenye- gette, vagy a katona tisztet sértette volna, próbák elégtelensége miatt fel- mentetik.

23-ik *Hamvas Bálintra* az jó ki a 18:/:22:/: NB és 24 szám szerint, hogy ő a lázadás idejében a korcsma előtt azt kiabálta, hogy ki robotra megy fel- gyújtja a katona tisztnek, a város cselédjének Istenét s Krisztusát szidta, mint tehát fenyegetésével lázadást terjesztő, a törvény ellenszegülésére in- gerlő, káromkodó, s a katona tisztet megsértő másfél évi rabságra ítéltetett.

24-ik vádlott *Gál Ferencz* ellenében ki december 3 ikán a városháza tá- madásakor a városházánál volt a 25 ik, 2 ik számú iratokból az bizonyulván ki, hogy 7 ik decemberben a lázas gyülekezetben jelen volt, s onnét mint egyik megbizott ment a tisztartóra az allodiális telkesek szerződése kivételére a mint hogy ki is vették az nap estve felé pedig, de másnap reggel ismét szinte többekkel az Ispánra, a hajtó pénz kivételére ment melly azomban az nap az ispánnyal nem találkozás utánna való nap pedig a katonaság bejövetele miatt elmaradt, mint felkelt erőszakoskodó más vagyont támadó 1 évi. –

25-ik *Simon János*.

26-ik *Kovács Gábor* a 26. 27 ik számok és 2 ik sz. szerint mind kettő a december 7 ki gyülekezetnek, nem csak részesei hanem olyanok is, kik ezeknek bizások után a tisztartóra többekkel mentek, a contractust és nyugtatót ki- vették mint felkeltek s erőszakoskodók tekintvén 1 évi. –

27-ik *Sallai Bálint* ellen ki a 3 ik 1. 5. 7. sz. úgy 6:/: és 28 számú vallomásokkal bebizonyítva van, hogy ő a városháza és csendbiztos támadásánál különösen ki tüntette magát az által, hogy a csendbiztosnak dobszó mellett 12 emberrel leendő kikésértetésére az ott levőket felhívta később pedig a városháza ajtaját betörte, Dohos Bálint esküdtet, ki a csend-biztost oltalmazta ki lökte, megütötte, és végre 4 ikén vagy is Szerdán ok nélkül Oláh Györgyöt keményen megverte, mint nem csak egyike a fő lázítóknak, hanem vérengző is 3 1/2 évi –

28-ik *Bösi Mihályra* ³⁰ a 29 ik sz. a ön vallomásával az 1. 3. 5. 8. 28. 40 számok 3:/:4:/:6:/:8:/:20:/: a. g. l. g. r. f. adatokkal igazolva van az, hogy ő a támadási előkészületekben részt vett, a kitörés kezdetén fegyveresen jelen volt, még pedig azok közt kik a katonát megszorították, és verték, Badi-csot, Palacseket, részvételre erőltették a katonát a városházára késérok közt volt és azok közt, kik a városházát megtámadták, az egyenesen őtet tértítő bírónak szavát nem csak nem fogadta, hanem a rendeleteket a falról leverte, széjjel szaggatta, a szobát a Csendbiztosra betörte, annak csizmáját lábáról lehúzta és hajigálta azután a következő napokban is a gyülekezetekben és erőszakoskodásokban részt vett, a Gál Sándornál többek által tartatott tanácskozáson ott volt, a tiszttartótól elvett szerződést az elvevőktől ő vette által és ő égette meg, a lázadók előtt örömrivalgások közt, a lázadóknak doboltatást rendelt, sőt még a harang félreverését is kiabálta, – mind ezeken kívül világos ellenében az is hogy ő két szint is játszott s emeli bűnét még az is, hogy a börtönből is fenyegető iratokat küldeni bátorkodott, mely írások 18 NB alatt a vádiratok közt lázadásra ingerlő és fenyegető elszórt iratok, majd nem mindenben egyezvén, világos miszerint nagyobb részt a 15 NB be „Uramék” szón kezdőn kívül a többiek írásával is méltán gyanúsíthatatik, mint tehát fő lázító erre izgató és fenyegető iratokat író erőszakoskodó 6 évi –

29-ik *Lakatos Ferencznére* az jöven ki, hogy ő 3 ik decemberben a városháza előtt, midőn a csendbiztosra halált kiabáltak, mind a mellett hogy az előljárók tiltották, azt kiabálta „ugy kell neki, jól van neki, ne hördotta volna el a párnakat” s ez által a jelen voltak, még jobban ingerelve, a lázadást élesztette, mint fellázatt, 1/2 évi –

30-ik *Kolozsi Ferencz* ellen, a 32 ik úgy az 1. 5. 7. sz. a tanulmányok s önvallomással be van bizonyítva, hogy ő is 10 ber 3 ikán a városházánál a csendbiztost eszméletén kívül lovát ólmos bottal szurkálta és döfötte, mint tehát erőszakoskodó és vérengző 3 évi –

31-ik *Ns. Gál Józsefre* valamint egy részről a vádnak az a része, hogy t. i. ő Kenyeres Sándorral huzalkodott, s megütötte, és hogy az Ispántól kiveendő hajtópénz irányába, úgy nyilatkozott, volna, hogy ha ki nem adja szépen, ki adja másképpen, és december 3 ikán a harangra való menetelt is kiabálta volna – be nem bizonyítottatik: úgy más részről a vádnak az a része, hogy December 2 ikán a helységházánál jelen volt, és az hogy Balogh Gáspárt német perceptornak csúfolta, a hajtópénzért az ispánra ment, Kenyereset a tnszék előtti mentébe fenyegette a 33 sz. irománnyal bebizonyulván, valamint az elsőktől próbák elégtelensége miatt felmentetik, úgy az utóbbiakra bűnösnek találtatván mint felkelt, s erőszakoskodó 1 1/2 évi –

32-ik *Szabó Gábor*

33-ik *Mándi Gábor*

³⁰ „Bösi Mihály” elírás, családneve helyesen: Búsi.

34-ik *L. Nagy Sándor* vádlottakra nézve 34. 35. 36. sz. ön vallomásból kitetszvéen az, hogy az ispánra szombaton — Szabó Gábor kivételével pedig Vasárnap reggel is, és így két ízbe, a hajtó pénznek vissza vétele végett reá mentek, mint erősszakoskodók Szabó Gábor 1/2 évi, Mándi Gábor, és L. Nagy Sándor 3/4 évi —

35-ik *Ns Gál János* ellen, az ellene alkalmazott 3 ik 4 ik szám, úgy 24 :/ : 10 NB 28 sz. 3 :/ : 39 sz. 1. h. és g. alatti vádiratokból világos, hogy ő is a támadók közt volt, a Csendbiztost elébb vasvillával úgy ütötte, hogy annak küpüllye is eltört, azután pedig csépfával, fokossal ütötte, annak szemét is kiszúrni akarta, kardját elvette, a városházánál a csendbiztos ellen azt kiabálta „ki kell húzni, meg kell ölni” a kormány rendeleteit a falról leverte Kenyerest is megütötte, Hajdú Mihályt pedig főbevágással fenyegette, mint egyik kitünt felkelt és vérengző 6 évi —

36-ik *G. Erdei János*, szinte a támadók közt lévén, egy csépfával a csendkatonát ütötte, a csendbiztosra az ajtót betörni segített a csendbiztost öléssel fenyegette, a kormány rendeleteketnek egyik leverője volt, a tisztartóhoz kit harang ütéssel és halállal fenyegetett, a zsellérek szerződése ki vételére kint volt, a mint mind ezek a 3. 4. 28. sz. 5 :/ : 13 NB r. y. jegyű 40 számú adatokból bebizonyul, mint tehát egyik jelentékes, lázadást kezdő, s azt folytató nyilvános erősszakoskodó 6 évi —

37-ik *Nácsa Sándorra* a feladott vádak közzül az bizonyulván be, hogy dec. 3. és 7. ikén is a gyülekezetben, mellyben a féktelenségek elkövetettek, nem csak jelen volt, hanem a contractust Gál Mihály hadnagytól, többekkel együtt kivéven azt Büsinek által adta, ki azt meg égette, a forrongás alatt Gál Sándor házánál tartatott különös tanácskozásban is ott volt, s e szerint a lázadásban is részes lévén, mint fellázatt és erősszakoskodó 1 1/2 évi. —

38-ik *Nagy Sándor* ellen a feladott vádakból az o. p. s. iratokból az bizonyulván be, hogy ő két zsidót a felkelésre felszólított kik előtt azt mondá „hogy ennek én vagyok a kezdője és leszek végzője” szabadság éljenzésével a féktelenséget terjesztette, mint felkelésre izgató, s fellázatt 1 évi —

39-ik *Badics Gábor* ellen igazoltatván t. x. y. betű alatti iratokból az, hogy ő a 3 ik decemberben a városházánál erősszakoskodók között megjelent, sőt haza is szaladt, botért, s azzal jött oda, jöttével azt mondotta: „hát nem meritek be rugni az ajtót”, s azzal az ajtót, rúgta, a lázadást azon szavakkal élesztette „húzd ki, tégy szalmát a hátára” — továbbá pedig a korcsmában is a csendbiztost szidalmazta, e büntetéért, melly az lázadásbani részvétét tellyesen igazolja 3 évi —

40-ik *Fejér János* az ellene beigazoltatott vádakot, hogy t. i. ő is a városházánál felkelt erősszakoskodók közt ott volt, a tisztartót kergette. Proppert azért, hogy a tisztartónak vészett vett megütötte és azt mondotta Istenét szidva „te is a csendbiztos mellett vagy” a rendeletek le szaggatásában is működött g. alatti ön vallomásában elősmervén, mint az lázattaknak, verekedőknek s Istenkáromlóknak egyike 2 1/2 évi —

41-ik *Sándor András* vádlottra az ellene felhozott vádakból az bizonyulván be, hogy ő Berger Márton zsidó szabót a lázadásnak szerdai napján a piaczon rossz akarattal mellybe fogta, és hogy a katona tiszt alá nem ment azt felelvén „az Istennek sem visz németet” mint engedetlenkedő és garázdálkodó 1/2 évi. —

42-ik *Gesztli András* ellenében kérdésen kívül van a 8 NB irományból, hogy ő az erősszakoskodó gyülekezetben jelen volt több ízben, sőt 7 ikén

midőn a hajtópénzért kimentek ő írta azon írást, hogy kinek mennyi adattasson vasárnap pedig mikor új előljárokot tettek, szónokoskodott ezek szerint a lázadás részesének tekintvén 3/4 évi —

43-ik *Horváth Gáborra* az jövőn ki, a feladott vádakból nevezetesen pedig a $:/$ és X. a. adatokból, hogy ő a lázadás utolsó napján a midőn már a katonaság bent volt, a piacon a katonaságnak német kutya Istenét szidta, Kossuthot éljenezte, mellyel a lázadásban is részvétét kitüntette, mint ilyen Istent s Német katonaságot káromító, Kossuthot éljenző, bünösnek találattván 3/4 évi. —

44-ik *Sz. Róka János* ellen a 30 ik sz. alatt feladott vádak, hogy ő az előljárokon méltatlankodott, és kiabálta „nem kell az a bíró, ki haza ment, válasszunk mást be lévén bizonyítva 1/2 évi —

45-ik *Cs Nagy Andrásra* tisztán kijöven az, a 45 ik sz. a. irományból, hogy ő G Erdei Jánossal vitte a tisztartóhoz azon fenyegető írást, mellyel 6 ikban a majorsági zsellérekkel kötött szerződés kiadatott mint erőszakoskodó és a lázadásba részt vevő 1 évi rabságra, mindnyájokra behozatal idejétől számítva, vasba, s közmunkába eltöltendőleg ítéltetnek. E mellett a városházába, annak ajtaja betörésével a 35. sz. szerint okozott 1 f 12x r kárba, a lázadás leverése és fékezése végett a helyszínen működött katonaságra, a 36 $:/$: tett költségekbe 631 ft 42 a 37 $:/$: a. 160 f 40xr tanukéerti költségekbe, a 30 $:/$: a. előadott tisztviselők és katona tisztek a bűntény vizsgálatára eső szállás és ételmezésébe 994 f 18 xp. p. — továbbá mennyiben azon gyűjtások, mellyek e lázadási napokban történtek e felkelésnek e erőszakoskodásnak voltak sarjadéki s kitörései, annál fogva Egri Bálintnak 12 NB sz. 41 ft 29 xr. — uraságnak 16 NB sz. 51 ft. 12 xr Schakter Ábrahámnának a 9 $:/$: a. hitel is erősített 82 pft. kárába egymásért jót álva.

Gál István, V Pethe Gábor, M Erdei János, Molnár János, Badics Jakab, Ifbb Czeller Mihály, Gál Ferencz, Sallai Bálint, Büsi Mihály, Kolosi Ferencz, Gál József, Gál János, Erdei János, Badics Gábor, és Fejér János vádlottak lévén azok, kik a városházánál a csendbiztoson erőszakoskodtak így következik, hogy azon szurásokon és dőféseken kívül, mellyeket Kolozi Ferencz a csendbiztosnak adott, a többi 12 $:/$: alatti orvosi látletet szerint, testi sérelmeket rajta ezek követtek el, — annál fogva különösen ezek, a megveretett csendbiztosnak 100 pft. sértési díjába úgy Gál János, G. Erdei János a csendkatonának 20 pft., Gál János Kenyeresnek 10 pft sérelmi díjába; Sallai Bálint Oláh Györgynek 10 pft. s. díj szinte különösen: mind ezeken kívül amennyiben az álladalom által tartalmának fejenként illető ételmezése, és fajzása költsége megtérítésébe, annak idejében ki vetendőket valamint védelmezőjöknek 100 pft. munkadíjába szinte mindnyájan elmarasztaltatnak. Végre.

Mennyiben ezen nagyszerű bűntényt magába foglaló ügy a perrendtartás szabályai szerint fellebbezendő lenne, ez ügynek a debreczeni csasz. kir. ker. Főtörvényszékhez felküldése is elhatározatik.

Kelt a Nkállói cs. kir. megye tnytszk, Nkállóban 1851. évi aug. hó 8 ik napján tartatott üléséből. Drevenyák Ferencz m. k. elnök: Némethy József m. k. előadó közbíró. — ³¹

Fellebbezés folytán a fenti ítéletet a Debreczeni Kerületi Cs. és K. főtörvényszék felülbírálta és ítéletét 1851. nov. 29-én hirdette ki.

³¹ OL. G. 22001. 1851.

„Itéltetett:

„Ámbár vádlottaknak semminemű viszonyok között sem menthető azon tetemes bűntényük, -melynélfogva képzelt sérelmük törvényes útonni orvosoltatása helyett a társadalmi rend és csend felzavarásával törvényes előljáróiknak tetteleg ellenszegülni s a társadalom alapját tevő személy és vagyonsbátorságot veszélyeztetni merészlék, — a törvényszék Megyetörvényszékileg reájok mért szigorát méltán igényelné; — mindazáltal a perben kifejtett körülményeket tekintetbe vévén, a Megyei Törvényszék által alperesekre alkalmazott büntetés következőleg mérséklendőnek találatik; jelesül:”

„a) Gál István, — ifjú Czeller Mihály, Busi Mihály, Gál János és G. Erdei Jánosra mért rabság, ideje, befogatásuk napjától számítandó s vasban közmunkán eltöltendő négy évekre.-”

„b) Az M. Erdei János, Badics Jakab, Sallai Bálint, V Pethe Gábor, Csecskedi Mihály, Kolosy Ferencz, és Badics Gáborra mért rabság, — hasonlóul befogatásuktól számítva s vasban közmunkán töltendő három évekre határozatik.”

„c) Fejér János bűnténye nagyobb beszámítás alá esvén, vasban és közmunkán töltendő s befogatásától számítandó rabsága három évre emeltetik.”

„d) Czákó András, Bodor Sándor, Hamvas Bálint, Gál József és Nácsa Sándor büntetése befogatásuk napjától számítandó s vasban és közmunkán töltendő egy évi rabságra mérsékeltek.”

„e) Bagi Nagy Bálint, Dombrádi István, Bodor Gábor, Balogh János Sós János, Agod Sándor, Makai Gábor, Gál Ferencz, Simon János, Kovács Gábor, Nagy Sándor, Nagy András, Badics Ferecz, Badics Bálint, Mándi Gábor, L Nagy Sándor, Geszti András, Horváth Gábor, Molnár János, Nagy Sára (Lakatos Ferenczné), Szabó Gábor, Sándor András, Sz. Róka János és Mészáros János alpereseknek elfogatásuk olta mostanig szenvedett fogságuk méltó büntetésül betudatván, egyébiránt jelen ítélet kihirdetésével szabadon bocsátandók.”

„f) E. Gombás Mihály ki önvallomása szerint a lázongó csoportozatban megjelent, s illetén részvétével a zavargók számát s ingerültségét nevelte, — nem csupán a katonai altisztnek ezen ingerültség kifolyásául tekinthető pofonütésével, — hanem a fentebbi részvétellel is terheltetvén, — befogatása napjától számítandó s vasban és közmunkán töltendő egy évi fogságra ítéltetik.”

„g) Kis Mészáros András és Hamvas Gergely (kiknek elseje önvallomása szerint a lázongó csoportozatban, a nélkül hogy ennek lecsillapítására munkált volna, a bíró intése daczára is megjelent, s így jelenlétével csak a zavargók számát s ezek merényét nevelte; második pedig a zavargókkal épen a kérdéses kicsapongások alkalmával Korcsmáról Korcsmára együtt barangolt, s az uradalmi korcsma felgyújtását megelőzőleg is ugyanott gyanús alakban, s nemcsak a felgyújtás gyanújával, hanem a lázongásban valódi részvétellel terhelt egyének társaságában jelent meg) szinte részeseknek tekintendők s eddigi fogságuk büntetésül betudandó.”

„Végre h) A megítélt károk és költségek tekintetében: a felkelést fékező katonaság számára 36 :/: alatt igazolva fordított s elmarasztaltak által közösen s egymásért jót álva fizetendő költségek, mennyiben a városi község által előlegeztettek, ennek lesznek megtérítendőek. — Az uradalom által 30 :/: alatt a katonai és vizsgálódó Tisztviselők ellátására csak általánosságban ki-

tett de részletesen ki nem mutatott, s elmarasztottak által közösen megtérítendő költség pedig 500 pftnyi általányban állapították meg.”

„Egyebekben a Megyeitörvényszék ítélete helyben hagyatván a per foganatszerzést végett ugyanahhoz visszaküldetik. Költ”...³²

A debreceni főtörvényszék ítélete következtében többen kiszabadultak a kállói börtönből. A hozzátartozóknak is némi megnyugvást hozott az első fokon kiszabott büntetéseknek a leszállítása. Nagy megnyugvást jelentett 23 családnak, 23 elítéltnek az ítélet alapján történő azonnali szabadlábra helyezése.

Az 1851. évben a község tanácsát ideiglenesen megalakítják. Ezután felhívják a lakosságot a kierzszakolt kazánokérti büntetéspénzek befizetésére. Megkönnyebülest hoz az, hogy ebben az évben felmentik a községet a sarc – büntetés befizetése alól.

Az új előjáróság meg akarja újítani a régi vitát végre elintéző rendbeszedő pert, illetve a régi és még folyamatban levőt mozgásba hozni.

Az 1852. évben a földesúr Pozsonyból a szolgabíró útján tudatja a községgel, hogy „mindazon zselléreknek, kik az 1848-ik évben 18 nap és füstpézt fejében 1 frtot fizettek, vagy szolgáltak, mielőtt az úrbéri rendbeszedési per kedvezően dólne el az említettek irányában – kinyilatkoztatja, hogy a magas kormánytól, megnyervén azoktól az illető kárpótlást, az 1848-49-iki törvény értelmében úrbéres zselléreknek fogja tekinteni, s egyszersmind minden azok felett fentartott eddigi igényéről végképpen lemond.” Ezt a nyilatkozatot az előjáróság hálásan megköszöni az uraságnak.

Az úrbériségben véglegesen döntő császári rendelet az úgynevezett „úrbéri nyíltparancs”-ot 1853. március 2-án adja ki a kormány. Ez az úrbéri viszonyokat megszünteknek jelenti ki. A megyék területén is úrbéri törvényszék alakult. Megkezdtek a tagosítást is. A nyílt parancs bár elhatározza, hogy a volt jobbágyok földbirtokai a volt földesurak birtokaitól megkülönböztessenek s kinek-kinek a maga illetősége kimutatassék, mégis a még 1834-ben megindított rendbeszedési per elintézetlensége miatt az előjáróság csakis 1856-ban hajlandó a barátságos egységre, amikor is mindkét részről kölcsönös megegyezés folytán az egyezkedés eszközlésére Bay Ferenc megyei úrbéri törvényszéki elnököt kéri fel. Miután a zsellérek túlköveteléssel léptek fel két ízben is, a közvetítés eredménytelen maradt és így a kérdés nem oldódott meg.

A rendbeszedő per hosszadalmassága és meddősége miatt a hatvanas évek elején már többen készek voltak a végleges kiegyezés létrehozására. Átlátták ugyanis, hogy ez a végtelen időkig húzódott áldástalan per mind a község lakóinak, mind a volt tulajdonos uraságnak károkat okoz. Hogy az egyezés létrejöheszen, bizottságot alakítanak, hogy a nehéz és káros helyzetet megváltoztassák.

Mielőtt a tagosítás munkáját megindították volna, a bizottság, illetve az előjáróság minden tizedbe egy esküdtet küldött ki. Ezek minden földet használó gazdát megkérdeztek, hogy hajlandók-e lemondani a rendbeszedő per folytatásáról, ha a volt földesúrral kiegyeztek. Általában az volt a válasz,

³² OL. G. 22001. (ad. 22142)

1864. január 8-án felhívta az előjáróságot az úrbéri egyesség megkötésére.

Az egyesség ezután megkötött. Megtörtént a földek elkülönítése, felmérése és végleges kiosztása. Így a község alapja megvetődött a földet szerető, sőt szinte imádó szentmihályi lakosok számára is. Hogy ezt elérhesse, meghozta az áldozatot mind a 48-as szabadságharcban, mind az utána bekövetkezett szomorú időkben, a Bach-korszakban is.

Gombás András